

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΟΙ ΣΕΡΡΕΣ

ΚΑΙ Η
ΠΕΡΙΟΧΗ
ΤΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ
ΜΕΧΡΙ ΤΗ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Β' ΤΟΜΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2013

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΑΣ - ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΟΝΟΒΑΣ

**ΤΑ ΜΕΤΟΧΙΑ ΓΕΝΙΚΙΟΪ, ΑΓΙΑΣΜΑΤ(Ι), ΠΡΟΒΙΣΤΑ
ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ***

Το Μαρμάρι¹, χωρίον των υστεροβυζαντινών χρόνων και προσήλωσις από τους αδελφούς Αλέξιο, μέγα στρατοπεδάρχη, και Ιωάννη, μέγα προμηκήριο, στη μονή Παντοκράτορος στο διάστημα μεταξύ των ετών 1375-1384²,

* Ευχαριστούμε τον καθηγούμενο γέροντα Γαβριήλ, τη Γεροντική Σύναξη της Μονής για την άδεια μελέτης του αρχείου και το βιβλιοθηκάριο πατέρα Θεόφιλο για την εν γένει βοήθειά του.

1. Μετά τη σημαντική δημοσίευση του Ιωακείμ Παπάγγελου το ζήτημα της θέσης του Μαρμαρίου έχει επιλυθεί. Βρισκόταν στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα στο ύψος της σημερινής Αμφίπολης, δίπλα ακριβώς στον ομώνυμο Πύργο και προς την πλευρά της αρχαίας γέφυρας, Ι. Παπάγγελου, «Ο πόρος του Μαρμαρίου», *Πόλις και χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη. Μνήμη Δ. Λαζαρίδη (Πρακτικά αρχαιολογικού συνεδρίου, Καβάλα, 9-11 Μαΐου 1986)*, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 333-351, εικ.1-5. Ακόμη και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι μετοχιάριοι μοναχοί που μένουν στο Γενίκιοϊ αποστέλλουν πολλές επιστολές προς τη Μονή σημειώνοντας ως τόπο αποστολής το Μαρμάρι, ενδεικτικό σημείο της προσπάθειάς τους να τονίσουν τη μακραίωνη ιστορία του μετοχίου.

2. Ο σύνδεσμός τους με τη Μονή φαίνεται και από τις προσωπογραφίες τους σε τοιχογραφία από τον εξωνάρθηκα του καθολικού που φιλοτέχνησε ο ζωγράφος Ματθαίος Ιωάννου το 1854 και φορητή εικόνα (γύρω στο 1363) σήμερα στο Μουσείο Hermitage, πρβλ. Κ. Βλάχου, *Η χειρσόνησος του Αγίου Όρους και αι εν αυτή μοναί και οι μοναχοί πάλαι τε και νυν*, Βόλος 1903 (ανατύπωση *Αγιορειτική Εστία/Αθωνικά Ανάλεκτα 1*, Θεσσαλονίκη 2005), σσ. 67, 224-226, 228, 229. G. Millet-J. Pargoire- L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, Première partie, Bibliothèque des Écoles Françaises d' Athènes et de Rome, fasc. 91, Paris 1904 (ανατύπωση *Αγιορειτική Εστία/Αθωνικά Ανάλεκτα 1*, Θεσσαλονίκη 2004), αρ. 158, 160, σσ. 49-50. Ευθ. Τσιγαρίδα, «Τοιχογραφίες και εικόνες της μονής Παντοκράτορος Αγίου Όρους», *Μακεδονικά 18* (1978) 181, 182, 188 με σχετική βιβλιογραφία, πίν. 2α. Δ. Β. Γόνη, «Ο χρόνος ιδρύσεως της μονής Παντοκράτορος του Αγίου Όρους (επί τη βάσει ανεκδότου εγγράφου)», *Τιμητικός τόμος στον καθηγητή Γεράσιμο Κονιδάρη, «Αντίδωρον Πνευματικόν»*, Αθήνα 1981, σ. 9. Γεο. Σμυρνάκη, *Το Άγιον Όρος*. Πρόλογος: Δ. Παπαχρυσάνθου, ευρετήριο Ι. Ταβλάκη, Καρνές Αγίου Όρους ²1988, σσ. 529-532. Ν. Ζήκου, *Αμφίπολις. Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή Αμφίπολις*, ΥΠ.ΠΟ./Τ.Α.Π.Α., Αθήνα 1989, σσ. 22-23' του ίδιου, «Βυζαντινοί πύργοι στο κάτω τμήμα της κοιλάδας του Στρυμόνα», *Διεθνές Συνέδριο Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία, Σέρρες 29 Σεπτεμβρίου-3 Οκτωβρίου 1993*. Πρακτικά τ. Α', Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 313-314. Παπάγγελου, ό.π., σ. 338. V. Kravari, *Actes du Pantocrator, Texte Archives de l' Athos XVII*, Paris 1991, σσ. 31-34. Ν. Oikonomides, «The medieval via Egnatia», *Halcyon Days in Crete II. A Symposium Held in Rethymnon 9-11 January 1994*,

έδωσε το όνομά του σε ένα από τα αποδοτικότερα μετόχια των πρώτων αιώνων της τουρκοκρατίας στις εκβολές του ποταμού Στρυμόνα. Το μετόχι περιέλαβε σημαντικούς οικιστικούς πυρήνες εντός των ορίων του από τις απαρχές της λειτουργίας του. Η Β. Κράβαρη, που εξέδωσε μεταξύ άλλων το χρυσόβουλλο λόγο (1394) του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου και το σιγιλλιώδες γράμμα του πατριάρχη Κων/πόλεως Αντωνίου Δ΄ (1394), προβάλλει το *χωρίον Νησίον* ως σημείο αναφοράς³. Παρόλα αυτά, το χωριό Μαρμάρι αποτελούσε έδρα του μετοχίου και κέντρο της περιοχής, όπως προκύπτει από εσωτερικά στοιχεία οθωμανικών εγγράφων και αναφορές περιηγητών. Παραθέτουμε ορισμένες ενδεικτικές ονομασίες. Φιρμάνι του 1516 διασώζει το τοπωνύμιο *Μάρμαρα*⁴. Σε χοτζέτι απαντά ο όρος *λίμνη Μαρμαρά*⁵. Σε σιγίλλιο (Μάρτιος 1618) του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Τιμοθέου Β΄, ο οικισμός περιγράφεται ως *Άμφίπολις ἢ Μαρμάριον*⁶. Το 1634 το μετόχι φέρεται να ανήκει στο *χάσι του Μαρμαρά*⁷. Σε χοτζέτι του καδή Ζίχνης του 1691 φαίνεται να υπάγεται στο *χάσι Μερμερετζίκ*⁸. Η νέα ονομασία χρησιμοποιείται σε αντίγραφο κτηματολογικού κώδικα (αποδεικτικό κατοχής 1721)⁹ και σε νεότερο τίτλο ιδιοκτησίας (1753/4)¹⁰, ενώ αλλάζει σε *Μαρμαρατζίκ* σε ταπί (1756/7) του βοεβόδα Προβίστας¹¹. Η παραλλαγμένη ονομασία του Μαρμαρίου απαντά σε έγγραφα τουλάχιστον

The VIA EGNATIA under Ottoman Rule 1380-1699. Edited by El. Zachariadou, Crete University Press, Rethymnon 1996, σ. 15. *Μακεδονία*, οδηγός, έκδ. Ε.Ο.Τ.-Πολιτιστικό Ίδρυμα Ε.Τ.Β.Α., (στα αγγλικά), Αθήνα 1997, σ. 130 (Χ. Μπακιρτζής). Α. Πάρδου, *Αρχείο της Ι. Μ. Παντοκράτορος. Επιτομές εγγράφων 1039-1801. Μέρος Α΄, Αθωνικά Σύμμεικτα 5* (1998), (στο εξής ΑΣ), αρ. 19, στ. 20-26. Κ. Χρυσοχοϊδή, *Ιστορία της Μονής, Εικόνες Μονής Παντοκράτορος*, Άγιον Όρος 1998, σ. 18. Σ. Πασχαλίδη, *Ιερά Μονή Παντοκράτορος. Προσκυνηματικός Οδηγός*, Άγιον Όρος 2005, σσ. 20-24. Χ. Κουκούλη-Σ. Σαμαρτζίδου-Α. Dunn-R. Catling-Χ. Τζιαβού-Χ. Αναγνώστον, «Αρχαιολογικές και γεωμορφολογικές έρευνες στο Δέλτα του Στρυμόνα», *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 10Β, 1996, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 648.

3. *Actes du Pantocrator*, αρ. 16.10, 17.25. Πάρδου, ό.π., αρ. 19, σ. 63 και αρ. 20, σ. 66. Π. Κ. Σαμσάρη, *Βυζαντινοί τόποι και μνημεία της κάτω κοιλάδας του Στρυμόνα. Ο σημερινός νομός Σερρών: Συμβολή στη μελέτη της ιστορικής γεωγραφίας και μνημειακής τοπογραφίας της περιοχής*, Ιωάννινα 2004 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή), σσ. 414-415.

4. G. Salakides, *Sultansurkunden des Athos-Klosters Vatopedi aus der Zeit Bayezid II. und Selim I.*, IMXA 263, Thessaloniki 1995, σ. 91.

5. Αρχείο Ιεράς Μονής Παντοκράτορος (στο εξής ΑΙΜΠ), αρ. εγγρ. Φ/11 ή Ζ/53a, hüccet, μέσα Shevval του 952, ή 16-25/12/1545.

6. Μ. Παΐζη-Αποστολοπούλου, *Ο θεσμός τής Πατριαρχικής Εξαρχίας 14ος-19ος αιώνας*, Αθήνα 1995, σ. 134. Σύμφωνα με το σιγίλλιο το Μαρμάρι μαζί με άλλα επτά κοντινά χωριά ήταν αυτή την περίοδο (πριν από το 1577) πατριαρχικό.

7. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/14 ή Ζ/23b, hüccet, αρχές Receb 1044, 11-20/12/1634.

8. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/21 ή Ζ/21b, hüccet, 10 Rebi el-evvel 1103 ή 21/11/1691.

9. Παπάγγελου, ό.π., σ. 350.

10. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/70 ή Ζ/9, Tapu, 1167 ή 1753/4.

11. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/35 ή Ζ/72b, Zabt temmesugu, 1170 ή 1756-1757.

μέχρι το 1791. Ο οικισμός, ωστόσο, φαίνεται ότι σταδιακά εγκαταλείφθηκε δύο αιώνες παλαιότερα, προς τα τέλη του 16^{ου} αι.¹²

Την πιθανή απαρχή μίας νέας ιστορικής περιόδου του μετοχίου στα μέσα του 18^{ου} αι. σηματοδότησε η εμφάνιση του προϋπάρχοντος αγροκτήματος Αγιασμάτ(ι)¹³. Αποδεικνύεται από πυκνές μαρτυρίες του σε έγγραφα της οθωμανικής διοίκησης ως περιγραφικού όρου για τμήμα, αλλά και για όλο το μετόχι. Με τη σειρά του το Αγιασμάτ(ι) αποσιωπάται κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι., στην αλληλογραφία και τα έγγραφα του αρχείου της Μονής Παντοκράτορος.

Η ζωή του συρρικνωμένου μετά την επανάσταση του 1821 μετοχίου συνεχίστηκε με κέντρα τα χωριά Γενίκιοϊ και Προβίστα. Ο ακριβής χρόνος ίδρυσης του χωριού Γενίκιοϊ, που εντοπίζεται σε μικρή απόσταση ανατολικά-βορειοανατολικά από το παλαιό χωριό Μαρμάρι, παραμένει άγνωστος¹⁴. Ο Γάλλος πρόξενος Cousinéry, που πέρασε για πρώτη φορά από την περιοχή το Δεκέμβρη του 1779¹⁵, πιθανολογεί ότι αριθμεί εκατό χρόνια ζωής. Αμφίβολη είναι η ταύτιση του Γενίκοϊ με το *Σαϊντιέ*, θέση με αμπέλια κοντά στον Πύργο του Μαρμαρίου, όπως εμφανίζεται σε φιορμάνια της Μονής στα τέλη του 18^{ου} αι.¹⁶ Η ονομασία υποκρύπτει πιθανό τόπο κυνηγίου

12. Παπάγγελου, ό.π., σ. 340.

13. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/7 ή Ζ/19, hüccet, αρχές Shevval 910, 7-17/3/1505.

14. P. Bellier, R. C. Bondoux, κ.ά., *Paysages de Macédoine* (επιμ. J. Lefort), *Travaux et Mémoires*, Monographies 3, Παρίσι 1986, λ. Genikioi, σ. 148. Μετονομάστηκε σε συνοικισμό Αμφίπολης υπαγόμενο στην Κοινότητα Παλαιοκώμης. Αναγνωρίστηκε ως χωριστή Κοινότητα το 1952, βλ. *Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων, Νομός Σερρών*, αρ. 43, έκδ. Κ.Ε.Δ.Κ.Ε., Αθήνα 1962, σ. 260. Επιφυλάξεις διατηρούμε για την ταύτιση με το Νεοχώρι, το οποίο συγκαταλέγεται στα χωριά της πατριαρχικής Εξαρχίας στο σιγίλλιο του Τιμοθέου Β΄ το 1618 (βλ. σημείωση κεμένου 6). Πιστεύουμε, με βάση τη σειρά εγγραφής των χωριών, ότι δεν πρόκειται για το μεταγενέστερο και πολύ κοντινό Γενίκοϊ, αλλά για μικρό οικισμό υπαγόμενο στα τέλη του 19^{ου} αι. στο χωριό Φτέρη του νομού Καβάλας (σήμερα και τα δύο ακατοίκητα). Ο Ν. Σχινάς (ό.π., σ. 483) εγγράφει στους πίνακές του τη Φτέρη, της επαρχίας Ελευθερουπόλεως και ως Γενίκοϊ, κατοικούμενη από 230 Έλληνες. Ο Κ'νσον, σωστά διαχωρίζει τη Φτέρη από το Γενίκοϊ με 110 και 85 χριστιανούς κατοίκους αντίστοιχα (V. Κ'νσον, [*Makedonia. Ethnographia i statistika*] (στα βουλγαρικά), Σόφια 1900, σ. 201). Στο χάρτη του Γ. Κοντογόνη (1910) σημειώνεται ως *Γονίκοϊ* βορειοδυτικά από τη Φτέρη ενώ σε λιθογραφημένη έκδοση αποσπάσματος του ίδιου χάρτη (χ.χ., φ. Καβάλα, κλ. 1:200.000) που απόκειται στη Διεύθυνση Μεταλλείων, διορθώνεται σε Γενίκοϊ. Για τη Φτέρη, βλ. ακόμη *Paysages*, ό.π., λ. Phtèri, σ. 228. Για την ιστορία της, βλ. πρόχειρα Α. Κ. Παπανδρέου, «Οι Φτεριώτες στους απελευθερωτικούς αγώνες», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* 53 (1978) 267-270.

15. Γ. Κουτζακιώτη, «Οι ισχυροί αγιάνηδες της Δράμας, της Ζίχνας και των Σερρών (τέλη 18^{ου}-αρχές 19^{ου} αι.): Προσωπογραφικά στοιχεία και μαρτυρίες για το ρόλο τους στην οικονομία της περιοχής», *Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης, Δράμα 21-24 Μαΐου 1998: Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός, ΔΕΚΠΟΤΑ Δήμου Δράμας, Σειρά δημοσιευμάτων*, αρ. 4, τ. 2, Δράμα 2002, σ. 190.

16. Ενδεικτικά σημειώνουμε ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/50 ή Ζ/59 suret-i ferman, μέσα Safer

γερακάρηδων. Η εμφάνισή τους στην περιοχή με φοροαπαλλαγές θα μπορούσε να συνδυασθεί με ανάλογα δικαιώματα που απολάμβαναν οι κάτοικοι της κλεισωρίας του Μαριμαρίου.

Η Προβίστα αποτελεί γνωστό οικισμό με συνεχή εγκατάσταση στην ίδια περίπου θέση από τους βυζαντινούς μέχρι και τους νεότερους χρόνους¹⁷. Την ίδια περίοδο, το Γενίκιοϊ και η Προβίστα συνδέονται ως έδρες

1200 ή 3-12/12/1785, Φ/52, ferman, 1-10 Receb 1204 ή 6-16/3/1790, Φ/53 ή Z/57 ferman, τέλη Rebi el-ahir 1205 ή 17-25/12/1791, Φ/54 ή Z/33 suret-i ferman, μέσα Zilqade 1206 ή 20-29/6/1792.

17. Στους βυζαντινούς χρόνους απαντά ως *Πρέγβιτζα*, *Περβίστα*, *Πρίχβιτζα*, *Πρέχβιτζα*, *Πρέχβιτζα*, *Πρέβιστα*, *Πρέβηστα*, *Πρεβύστα*, *Πρεβίστα* και *Προιβίστα* ή *Πριβίστα*. Για τις πρώτες αναφορές στο όνομα του χωριού και τη σχετική βιβλιογραφία, βλ. Π. Σαμσάρη, ό.π., σσ. 445-449. Α. Καραναστάση, Σημειώσεις, στο: Paolo Odorico, *Αναμνήσεις και συμβουλές του Συναδινού, ιερέα Σερρών (17^{ος} αιώνας)*, (έκδ. Association Pierre Belon), Παρίσι 1996, σ. 357. Γ. Καφταντζή, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, τ. 3ος, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 23, σημ. 77. Κατά τον 14^ο αι. φέρεται να ανήκει στο βιλαέτι του Κεσιολίκ. Η. W. Lowry-D. Quataert, «The Fifteenth Century Ottoman Vilayet-i Keşislik: its Location, Population and Taxation», *Humanist and Scholar: Essays in Honor of Andreas Tietze*, The Isis Press (Istanbul) & The Institute of Turkish Studies (Washington) 1993, σσ. 15-26. Μεταφορά του άρθρου στην ελληνική στο *Θεσσαλονικέων Πόλις* 17 (Απρίλιος 2005) 60-79. Για την εγγραφή της στα φορολογικά κατάστιχα του 14^{ου} και 15^{ου} αι., πρβλ. Αλ. Stojanofski, (επιμ.) *Turski dokumenti za istoriata na makedonskiot narod. Opsiven popisen defter od XV vek*. [Τουρκικά έγγραφα για την ιστορία του μακεδονικού λαού], τ. 4ος, Skopje 1978, σσ. 312, 314, 330, 341. E. Balta, *Les Vakifs de Serrès et de sa région (XVe et XVIe s.)*, Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε, αρ. 58, Αθήνα 1995, σσ. 152, 180. Στα νεότερα χρόνια συναντάται και ως *Πράβιστα* και *Πραβίστα*. Με το δεύτερο όνομα την αναφέρει ο Ν. Γ. Φιλιππίδης, «Μακεδονικά. Περιήγησις των εν Μακεδονία επαρχιών Δράμας, Ζίχνης και Ελευθερουπόλεως», *Παρνασσός* 1 (1877) 133. Ο Βούλγαρος Κ'νέον, την εγγράφει ως Pravišta, ό. π., σσ. 72, 182. Με το ίδιο όνομα σημειώνει και το Πράβι (ό.π., σσ. 114, 200 και συνοδευτικός χάρτης της Μακεδονίας στα γαλλικά). Ως Πράβιστα αναφέρεται από τον Κρόφορντ Πράϊς (*Οι Βαλκανικοί αγώνες, Πολιτική και στρατιωτική ιστορία των εν Μακεδονία Βαλκανικών πολέμων*, Αθήνα 1915, σ. 168). Σε επιστολές του μητροπολίτη Δράμας και μετέπειτα Σύμυρνης Χρυσοστόμου, φέρεται άλλοτε ως Προβίστα και άλλοτε ως Πράβιστα ή Πραβίστα, βλ. *Το αρχείο του εθνομάρτυρος Σύμυρνης Χρυσοστόμου όπως διεσώθη από τον μητροπολίτη Χρυσόστομο Τσίτερ* (Εισαγωγή-σημειώσεις: Αλέξης Αλεξανδρόης), Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2000, τ. 1ος, σσ. 211, 230 και 347 αντίστοιχα. Ο γεωγράφος Μελέτιος (*Γεωγραφία παλαιά και νέα*, Βενετία 1728, σ. 394) σημειώνει για την Ελευθερούπολη: *μεταξύ της Αμφιπόλεως και της Καβάλας είναι η Πράνιστα ήτις και Πράνι λέγεται*. Το Πράβι σημειώνεται ως Pravista και σε χάρτη, του 1910 (έκδ. Γ. Κοντογόνης, κλ. 1: 200.000). Βλ. επίσης Παΐσιου Κουτλουμουσιανού, *Τα μετόχια της Ιεράς Μονής Κουτλουμουσίου στην περιοχή των Σερρών*, (ανέκδοτη μεταπτυχιακή εργασία), Άγιο Όρος 1995, σ. 164. Η εγγραφή της σε νεότερες κυρίως δημοσιεύσεις ως Πράβιστα ή Πραβίστα δημιουργεί κινδύνους σύγχυσης της με το Πράβι, τη σημερινή Ελευθερούπολη. Η σύγχυση των δύο τόπων δυσχεραίνει τον προσδιορισμό του τόπου διεξαγωγής της μάχης του Νικοτσάρα που πιστεύουμε ότι διεξήχθη στη γέφυρα του Γενίκιοϊ. Επομένως, η γέφυρα του Χάνδακα δεν ταυτίζεται ούτε με τη γέφυρα της Αγγίστας (πρώτη διατύπωση αυτής της άποψης, βλ. στο Τρ. Ε. Ευαγγελίδη, *Νέα Ελλάς ήτοι ιστορική, γεωγραφική, τοπογραφική και αρχαιολογική περιγραφή των νέων Ελληνικών*

ομώνυμων μετοχίων με την κυρίαρχη μονή Παντοκράτορος, όπως φαίνεται από τις πολλαπλές αναφορές και την αλληλογραφία που κατέλειπαν οι επίτροποί τους.

Στη νεότερη έρευνα ο γεωγραφικός προσδιορισμός των οροθεσίων από τα παραπάνω μετόχια παρουσιάζει ασάφειες. Ο εντοπισμός τους αποτελεί συμβολή στην ιστορική γεωγραφία της ευρύτερης περιοχής. Παράλληλα αναδεικνύεται η αξία των νεότερων αρχειακών πηγών και ιδιαίτερα των μοναστικών, οι οποίες παραμένουν στο μεγαλύτερο μέρος τους αταξινόμητες και ακαταλογογράφητες¹⁸. Πληροφορίες οικονομικής κυρίως ιστορίας, μολονότι ξεφεύγουν από τους στόχους της παρούσας εργασίας, συγκεντρώνουν μεγάλο ενδιαφέρον. Όσον αφορά στην αξιοποίηση των οθωμανικών εγγράφων, οφείλουμε να επισημάνουμε τις λανθασμένες ή αυθαίρετες αρκετές φορές ερμηνείες των παλαιότερων μεταφραστών¹⁹.

Πολύτιμη πηγή ενδείξεων για την οριοθέτηση του μετοχίου αποτελεί η

χωρών: Ηπείρου, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, ... Αθήνα 1913, [ανατύπωση, Κατερίνη 2004], εκδόσεις: «μάτι», σ. 128), ούτε με γέφυρα στο Πράβι, όπως υποστήριξε ο Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 1973, τ. 4^{ος}, σ. 720. Την ανασκευή αυτών των απόψεων επιχείρησε ο Γαβριήλ Διονυσιάτης Αρχιμανδρίτης-Προηγούμενος, «Καθορισμός του τόπου μαχών του Νικοτσάρα εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν κατά το 1806», Πρακτικά Α΄ τοπικού Συμποσίου: *Η Καβάλα και η περιοχή της* (Καβάλα, 18-20 Απριλίου 1977), ΙΜΧΑ 189, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 93-99. Για την αναζήτηση της γέφυρας του Χάνδακα στο Πράβι, βλ. επιπλέον και Α. Κ. Παπανδρέου, «Η πληθυσμιακή σύσταση του Πραβίου κατά τα τέλη του παρελθόντος και αρχές του παρόντος αιώνας (1875-1916)», Πρακτικά Β΄ τοπικού συμποσίου: *Η Καβάλα και η περιοχή της* (26-29 Σεπτεμβρίου 1986), Καβάλα 1987, τ. 1ος, σ. 183. Η Προβίστα με χριστιανικό και μουσουλμανικό πληθυσμό πριν την ανταλλαγή του 1922 μετονομάστηκε σε Παλαιοκώμη το 1919, βλ. Α. Δρακάκη-Στ. Κούνδουρου, *Αρχεία περί της συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων 1836-1939 και της διοικητικής διαιρέσεως του Κράτους*, τ. 2ος, Αθήνα 1940 σ. 664.

18. Τελευταία ταξινόμηση του αρχείου της Μονής με σύνταξη σχετικού καταλόγου επιχειρήθηκε το 1926 από τριμελή επιτροπή (Προηγούμενος Ιωακείμ, Αρχιμανδρίτης Αθανάσιος, Προηγούμενος Αλέξιος). Ήταν θεματική, με κριτήριο τη γεωγραφική προέλευση των εγγράφων. Σχετικές πληροφορίες: Πάρδου, ό.π., σσ. 18-21. Μεταγενέστερα, η ανάγκη για υπεράσπιση των συμφερόντων της Μονής δημιούργησε νέους σύμμεικτους φακέλους, που περιλαμβάνουν κυρίως αλληλογραφία των Επιτρόπων της Μονής του 19^{ου} και 20^{ου} αι. Χρησιμοποιούμε στις παραπομπές μας την εξωτερική ένδειξη του φακέλου και τον αύξοντα αριθμό του εγγράφου μόνο στην περίπτωση που αποτυπώνεται στο έγγραφο, στη σχετική σφραγίδα των Επιτρόπων. Για τα οθωμανικά έγγραφα χρησιμοποιούμε δύο ενδείξεις, όπου υπάρχει αντιστοίχιση. Την παλιά ένδειξη του ως άνω καταλόγου του Αθανασίου και μια δεύτερη του καταλόγου που συνέταξε πρόσφατα ο καθηγητής Αλεξανδρόπουλος και απόκειται στο αρχείο της Μονής. Οι ενδείξεις αποτελούνται από το αρχικό γράμμα που αναλογεί στο φάκελο και τον αύξοντα αριθμό του εγγράφου.

19. Για την επισήμανση του σχετικού προβλήματος, βλ. Β. Δημητριάδη, «Τα τουρκικά έγγραφα του Αγίου Όρους και η σημασία τους», Πρακτικά διεθνούς συμποσίου: Το Άγιον Όρος χθες-σήμερα αύριο, Θεσ/νίκη 29 Οκτ.-1 Νοεμ. 1993, Μακεδονική Βιβλιοθήκη της Ε.Μ.Σ. αρ. 84, Θεσ/νίκη 1996, σ. 86. Η δυσχέρεια των κακών μεταφράσεων ξεπεράστηκε με τη βοήθεια του οθωμανολόγου Hacı Velî Aydın, τον οποίο ευχαριστούμε και από τη θέση αυτή.

τοπογραφική απόδοση της περιοχής της Αμφίπολης, όπως διασώζεται στο τρίτομο έργο του περιηγητή Pierre Belon υπό τον τίτλο: *Οι παρατηρήσεις πλήθους περιέργων και αλησμόνητων πραγμάτων στην Ελλάδα, Ασία, Ιουδαία, Αίγυπτο, Αραβία και άλλες ξένες χώρες* στο Παρίσι το 1588. Από τις διαδοχικές εκδόσεις του 16^{ου} αι.²⁰ έχει δημοσιευθεί φύλλο ταξιδιωτικού χάρτη του έτους 1588²¹ με συνοπτική, αλλά ακριβή πορεία του Στρυμόνα (*Strymone flu*) που διαρρέει τις λίμνες του Χάνδακα (*Candaca Lacus*) και του Μαρμαρίου (*Marmari Lacus*) (εικ. 1).

Η συνολική παρατήρηση της περιοχής προσφέρει σημαίνουσες ενδείξεις. Βόρεια του παντοκρατορινού μετοχίου, ο Στρυμόνας σχημάτιζε μια ακόμη λίμνη εξίσου σημαντική για την οριοθέτηση της μοναστικής έκτασης, την οποία οι χάρτες του 19^{ου} αι. ενσωματώνουν στη λίμνη του Αχινού. Μετά από προσεκτική, ωστόσο, παρατήρηση σε επιτελικό χάρτη (ΓΥΣ, 1928) αναδεικνύεται ως ξεχωριστή λίμνη (εικ. 3). Ειδικότερα, ο Στρυμόνας διασχίζει τη λίμνη του Αχινού και απολήγει σε δεύτερη λίμνη που σχηματίζεται νότια από το χωριό Μύρκινος. Πρόκειται για το βυζαντινό οικισμό Δοξόμπους, από τον οποίο η λίμνη απέκτησε το όνομα Τοξάν-μποζ γκιολ²².

20. Αναφέρουμε ενδεικτικά τα έτη 1554 (Πρβλ. Γ. Τόλιας, Αθωνική ιερή χαρτογραφία. Οι απαρχές, *Όρους Άθω Γης και Θαλάσσης Περίμετρον. Χαρτών Μεταμορφώσεις*. Επιμέλεια Ευάγγελος Λιβιεράτος, Θεσ/νίκη 2002, σ. 58. Αγγ. Στασινού, Προβλήματα συντήρησης βιβλίων με παλαιότερες επεμβάσεις στη βιβλιοδεσία. Η περίπτωση παλαιτύπου βιβλίου του 16ου αι., *Συντήρηση και Έκθεση Συντηρημένων Έργων. Προβλήματα Τεχνικά-Προβλήματα Αισθητικά. Ημερίδα Βυζαντινό & Χριστιανικό Μουσείο. Τετάρτη 29 Ιανουαρίου 2003*, Αθήνα 2005, σ. 97), 1553, 1557 (Τόλια, ό.π., σ. 58) και 1558. Αντίγραφο του χάρτη της τελευταίας έκδοσης απόκειται στην συλλογή της Αγιορειτικής Χαρτοθήκης, βλ. *Όρους Άθω Γης και Θαλάσσης Περίμετρον. Χαρτών Μεταμορφώσεις* (Κατάλογος έκθεσης, έκδ. ΕΚ-ΚΕΧΑΚ-Εθνικής Χαρτοθήκης, επιμ. Ν. Πλούτογλου-Μ. Παζαρή), Θεσ/νίκη 2004, σ. 10.

21. Τόλια, ό.π., σ. 157.

22. Το όνομα του οικισμού με τις φωνητικές του αλλαγές στην τουρκική γλώσσα αποτελεί και το όνομα της λίμνης. Η λίμνη απαντά έτσι σε αρκετά οθωμανικά έγγραφα του αρχείου της Μονής Παντοκράτορος. Για μαρτυρίες σχετικές με τον οικισμό και τις παραλλαγές του ονόματός του σε υστεροβυζαντινά και οθωμανικά έγγραφα βλ. Π. Σαμσάρη, ό.π., σσ. 262-266. V. Demetriades, «Athonite documents and the Ottoman occupation», *ΑΣ* 4, σσ. 43-45. Βλ. επίσης Ι. Παπάγγελου, ό.π. σ. 341, σημ. 42 και Καφταντζή, ό.π., σ. 21, σημ. 69. Στα νεότερα χρόνια ο στρατιωτικός Ν. Θ. Σχινάς (*Οδοιπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οριοθετικής γραμμής και Θεσσαλίας*, Αθήνα 1886, τεύχ. 2ο, σ. 409) το εγγράφει ως Δοξόμπι ή Δοξαμπός. Ο G. Fr. Abbott (Τζωρτζ Φρέντερικ Άμποτ, *Ένας Άγγλος στην Μακεδονία του 1900*. Εισαγωγή-Μετάφραση Ιωσήφ και Χριστίνα Κασσεσιάν, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 2005, σ. 234) παραδίδει το όνομα Δόξαμβο. Είναι χαρακτηριστικό ότι το χωριό Δοξόμπους ονομάτισε πιθανότατα λόγω της θέσης του και περιοχή στην πόλη των Σερρών. Έτσι θέση στο ανατολικό τμήμα της πόλης, ενδιάμεσως των πρώην συνοικιών Αχμέτ Πασά και Δίβρη (Ντίβερ κατά τον Σχινά, ό.π., σ. 398. Για την ακριβή θέση της Δίβρης, βλ. Καρανασάση, ό.π., σ. 355), ανευρίσκεται σε μισθωτήριο συμβόλαιο του 1919 ως Τοξάμπος. Σήμερα ταυτίζεται με περιοχή νοτίως του στρατοπέδου Παπαλουκά, στο δρόμο προς το Νέο Σκοπό, βλ. Γενικά Αρχεία του Κράτους-Αρχεία Ν. Σερρών (στο εξής

Επανερχόμενοι στην παλαιά θέση της λίμνης Χάνδακα, παρατηρούμε ότι εντοπίζεται αντίπερα από τον ομώνυμο οικισμό²³ με τον υστεροβυζαντινό πύργο²⁴, όπως αυτός φαίνεται σε αγγλικούς χάρτες (1918) της Στρατιάς της Ανατολής²⁵. Δηλαδή στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα και αριστερά από το σύγχρονο δημόσιο δρόμο Αμφίπολης-Νέας Μεσολακκιάς, όπου το μικροτοπωνύμιο Πανηγυρίστρα, στην κτηματική περιοχή του δημοτικού διαμερίσματος της Αμφίπολης²⁶.

Ευκαιριακές αναφορές σε οθωμανικά έγγραφα αφήνουν να διαφανεί η κατοχή μεμονωμένων κτημάτων εκτός των συνόρων του μετοχίου στην περιοχή του Χάνδακα, στη δυτική όχθη του Στρυμόνα. Είναι γνωστό πωλητήριο οικίας με αμπέλι το 1542²⁷ και ιεροδικαστικό έγγραφο με αναφορά σε επιδιόρθωση ναού το 1674²⁸.

Η λίμνη Μαρμαρίου προσδιορίζεται στην περιοχή γύρω από την παλαιά συμβολή του Καστρούλακκα (χειμάρρου που κατέρχεται από το εγκαταλειμμένο χωριό Καστρί) με το Στρυμόνα²⁹ και εκτείνεται προς νότο στο

Γ.Α.Κ. Σερρών), αρχείο συμβ. Κ. Τριανταφυλλόπουλου, κυτ. 6, αρ. εγγρ. 3.343/27-8-1919. Ο ίδιος δρόμος χαρακτηρίζεται, σε κατασχετήριο έγγραφο του 1940 ως δημόσιος δρόμος Δοξόμπους (ό.π., κυτ. 90, αρ. 37.769/14-2-1940). Φόρος Δοξόμπους αποκαλούνταν ως τα μέσα της δεκαετίας του 1950 ο σταθμός καταβολής διαφυλίων τελών για τα εισερχόμενα προϊόντα στην πόλη, μέσω του ίδιου δρόμου, νοτιοανατολικά του στρατοπέδου Παπαλουκά, βλ. Γ.Α.Κ. Σερρών, αρχείο Δήμου Σερρών, κυτ. 61, φάκ. 14.

23. Για τον Χάνδακα, βλ. Καραναστάση, ό.π., σσ. 357-358 και Μ. Ζαφειρίου, *Ζητινός, Ζίντζος, Τζίντζ(ι)ος, Σιτοχώρι*, Ανατύπωση από τα *Ιστορικογεωγραφικά* 7 (1997-98), Αθήνα 2000, σσ. 109-110. Επίσης, πρβλ. Λ. Μαυρομιάτη, «Η πρόνοια του Μονομάχου και η διαμάχη για τον Χάνδακα (1333-1378)», *Σύμμεικτα* 14 (2001) 258. Ζήκου, ό.π., σ. 314. Π. Σαμσάρη, ό.π., σσ. 628-633.

24. Ο πύργος του Χάνδακα χτίστηκε από τους ιδρυτές της Μονής σε μετόχι της μονής Ζωγράφου. Χρυσοχοΐδη, ό.π., σ. 18. Π. Σαμσάρη, ό.π., σσ. 630-631.

25. Απόκειται στη Διεύθυνση Μεταλλείων Βόρειας Ελλάδας. Με την άδεια του διευθυντή Ι. Αποστόλου, χρησιμοποιήσαμε ψηφιακά αντίγραφα των χαρτών με τα στοιχεία: Νο 189, φ. Orfano, 23-10-1916, κλ. 1:50.000, Νο 290, φ. Cajagzi, 19-4-17, κλ. 1:20.000, Νο 419, φ. Neohori, 24-3-18, κλ. 1:20.000, Νο 471, φ. Orfano, 4-7-18, κλ. 1:20.000, Νο, 477, φ. Provista, 26-7-18, κλ. 1:20.000, από το αρχείο της Ελληνικής Χαρτοθήκης του ΕΚΚΕΧΑΚ μετά από την ευγενική παραχώρηση του καθηγητή της Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ Ευ. Λιβιεράτου. Ευχαριστίες οφείλουμε από τη θέση αυτή και στους δύο.

26. Μαρτυρία για την ύπαρξη αυτής της λίμνης προσφέρει στις αρχές του 20^{ου} αι. και ο Τρ. Ευαγγελίδης περιγράφοντας τη διαδρομή Προβίστας-Γενίκιοϊ: *...ούτω δε φθάνομεν εις την κόμην Νεοχώριον (Γενή-κιοϊ), ακριβώς κατά την έξοδον του ποταμού εκ της λίμνης...* Βλ. Τρ. Ευαγγελίδης, ό. π., σ. 129.

27. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/73 ή Ζ/44, hüccet, τέλη Cemazi el-evvel 949, 2-11/9/1542.

28. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/15 ή Ζ/17, hüccet, μέσα Muharrem 1085 ή 7-16/4/1674.

29. Για πληροφορίες σχετικές με τον Καστρούλακκα και την ευρύτερη περιοχή, βλ. Απ. Α. Γλαβίνα, «Στις δύο πλευρές του μεγάλου ποταμού», *Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου "Η Νιγρίτα-Η Βισαλία δια μέσου της Ιστορίας"*, Νιγρίτα 17-20 Οκτωβρίου 1996, Θεσ/νίκη 2000, σσ. 133-161.

κτήμα των Νέων Κερδυλλίων, στη δυτική όχθη του Στρυμόνα. Οι λίμνες Δοξόμπους, Χάνδακα και Μαρμαρίου αποτελούν μονίμως, παρά την ευμετάβολη κοίτη τους από τις πλημμύρες του ποταμού, το δυτικό όριο του μετοχίου του Μαρμαρίου.

Οι τρεις λίμνες συγκροτούν μία ενιαία περιοχή με υψηλό οικονομικό ενδιαφέρον, όπου η Μονή Παντοκράτορος ασκεί την κατοχή και τη νομή γαιών και εγκαταστάσεων. Καταγραφές διαδοχικών παρόχθιων υδρομύλων και υποχών (νταλιάνια ή μπασλίκια³⁰) νοτίως της λίμνης Τοκσάνμποζ και στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα, αλλά και νοτίως του Μαρμαρίου έχουν κοινό σημείο αναφοράς το ποτάμι ως φυσικό όριο του μετοχίου. Από ιεροδικαστική απόφαση του καδή Ζίχνης Μαχμούτ, γιου του Σαπάν, προκύπτει ότι η Μονή διέθετε υδρομύλους με πέντε ζεύγη μυλόπετρες συνολικά το 1634³¹. Σε έγγραφο του 1677 καθορίζεται η πληρωμή δεκάτης από την

30. Εκτός των μόνιμων κτιστών, πρόχειρες υποχές στήνονταν με δίχτυα αναρτημένα με σχοινιά από σταθερές κατασκευές, όπως οι μύλοι. Έτσι, με εγκύκλιό του, ο καζασκέρης της Ρούμελης Χαμίτ προς τον ιεροδικαστή Ζίχνης διατάσσει αποζημίωση για ζημιές που προκάλεσε υποχή δεμένη σε παρόχθιους μύλους. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/16 ή Ζ/24, αχρονολόγητη. Οι υποχές προκαλούσαν μόνιμα φθορές στα αυλάκια των νερόμυλων, με αποτέλεσμα να εκδίδονται μετά από αίτηση των μοναχών αρκετά έγγραφα της οθωμανικής διοίκησης (συνήθως χοτζέτια) που διέτασσαν την αποκατάστασή τους. Χαρακτηριστική είναι επιστολή (11-23/8/1843) του αντιπροσώπου της Μονής στην Προβίστα, Παπα-Βασιλείου. ΑΙΜΠ, φάκ. 100 επιστολών (αρ.1-100) αποδεικτικών της νομής και καλλιέργειας του μετοχίου, αρ. 1.: “Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐπληροφορήθητε ὅτι κατὰ τὸ Γενίκοῖ κάτωθεν τοῦ μύλου σας νέον ἐψάρεμα ταλιανίου ἐπενόησαν οἱ ἐκείσε γενίκοῖ ἰληδες... ..κτιζεται ... καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τελειωθήσεται ὅτι ὁμως θέλη προξενήση βλάβην εἰς τὸν μύλον, ὁμολογεῖται παρὰ πάντων...”. Ο G. Fr. Abbott (ό.π., σ. 234) είδε να κατασκευάζονται καλαμωτές για τους φράχτες των υποχών στο χωριό Δοξόμπους (Μύρκινος), το 1900. Περιγραφές υποχών από τη λίμνη του Αχινού στους νεότερους χρόνους διασώζει ο Ν. Κ. Γερμανός (*Εκθεσις περί των ιχθυοτροφείων της Μακεδονίας και περί των εφαρμοστέων μέτρων και μέσων προς αύξησιν και βελτίωσιν της παραγωγής*, Αθήνα 1914, σσ. 16-17). Παραδείγματα εφαρμογής στη λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου επισημαίνουν οι Έ. Ζαλαχώρη, Η. Καϊναδάς & Ν. Σ. Μάργαρης (*Η αλιευτική παράδοση στον Αμβρακικό κόλπο*, Αθήνα 2001). Συστηματική και εκτεταμένη οργάνωση ιχθυοτροφείων περιγράφεται ως απόρροια της μακροαίωσης παράδοσης στην περιοχή του Βατοπαιδίου μετοχίου στη λίμνη Βιστωνίδα (Πόρτο Λάγος), Χ. Μπακιρτζή-Δ. Τριαντάφυλλου και Χρ. Ζαρκάδα-Ε. Ζεγκίνη-Δ. Κωτούλα-Λ. Λιάβα-Γ. Λουτατίδη-Ρ. Λουτζάκη-Ι. Παπαντωνίου, *Θράκη, Κοινωφελές Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, ΕΟΜΜΕΧ*, Αθήνα 1988, σ. 35. Ν. Α. Κυνηγόπουλου, *Άγιος Νικόλαος. Το μετόχι της Ι. Μ. Βατοπαιδίου στο Πορτολάγος Ξάνθης*, Θεσ/νίκη 1999, σσ. 29-33.

31. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/14 ή Ζ/23b, ό.π., σημ. κεμμένου 7. Στο οθωμανικό κείμενο χρησιμοποιείται για κάθε ζευγάρι μυλόπετρες ο όρος göz (μάτι) που παραπέμπει στους μονόφθαλμους ή διόφθαλμους και σπάνια τριόφθαλμους βυζαντινούς μύλους (Ι. Παπάγγελου, «Ο σίτος στη μεσαιωνική Χαλκιδική» “*Ο άρτος ημών*”, *Από το στάρι στο ψωμί*, Γ' τριήμερο εργασίας, Πήλιο, 10-12 Απριλίου 1992, χ.τ., χ.χ., σ. 96, σημ. 55). Η Ε. Balta (ό.π., σσ. 225, 232, 358) ερμηνεύει τον ίδιο όρο ως σύστημα από μυλόπετρες. Πρόκειται για υδρομύλους πιθανότατα με οριζόντια φτερωτή και τροφοδοσία νερού από το Στρυμόνα με κτιστή δέση και μυλαύλακα. Μαρτυρία για ύπαρξη δύο μυλαύλακων στον ίδιο μύλο διασώζεται σε έγ-

αλιεία στα αυλάκια τους με ετήσιο φόρο ανερχόμενο σε 300 άσπρα, 9 κοιλέ κριθαριού και τρία πρόβατα για κάθε έναν, ενώ για κάθε υποχή σε 50 γρόσια λεόντια³². Στις 21 Νοεμβρίου 1691 η φορολογική επιβάρυνση προς όφελος του Ομέρ αγά, βοεβόδα του χασίου Μερμερετζίκ, ορίστηκε σύμφωνα με χοτζέτι του Καδή Ζίχνης για κάθε μύλο σε 32 άσπρα, 4 κοιλέ κριθαριού, ένα πρόβατο και για κάθε υποχή σε 1500 άσπρα³³.

Επόμενο χαρακτηριστικό όριο του μετοχίου αποτελούσε το *Μπας νταλιάνι* (μεγάλη υποχή) που σύμφωνα με περιορισμό του 1721, ανήκε στη Μονή και βρισκόταν *κάτω ακριβώς από τη γέφυρα του Χάνδακα*³⁴. Ομώνυμο μικροτοπωνύμιο (*Χάνδακας*), που χαρακτηρίζει τις δύο όχθες του Καστρολάκκα και διασώζεται μέχρι τις μέρες μας, πιστεύουμε ότι συνδέεται και με την ύπαρξη αυτής της γέφυρας. Γίνεται γνωστό από επιτελικό χάρτη (ΓΥΣ, 1928), συμβολαιογραφικές πράξεις των αρχών του 20^{ου} αι. και την

γραφο του 1634 (ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/39 ή Ζ/67b, hüccet, 1-10 Receb 1044 ή 11-20/12/1634). Το 1682 εκδίδεται φερμάνι για την απρόσκοπτη λειτουργία παρόχθιων μύλων της Μονής στο Στρυμόνα. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/19 ή Ζ/22, ferman, τέλη Shaban 1093 15-23/8/1682. Νεότερη μαρτυρία για λειτουργία μύλου της Μονής προσφέρει επιστολή του Διαμαντή Ζαχαρία κατοίκου Γενίκοϊ (12-24 Μαΐου 1857, ΑΙΜΠ, φάκελος εκατό επιστολών από του αρ. 1-100, αποδεικτικών της νομής και καλλιεργείας του μετοχίου από του έτους 1850 και εντεύθεν, αρ. 2, στο εξής: φάκελος επιστολών νομής): «...ήρθι τὸν πουγιουρτι διὰ νὰ χαλάσουν τὰ ταλιάνια καὶ θὰ χαλάσουν τὸν μύλον σας καὶ θὰ σᾶς φέρουν ζημιά ἐπειδὴ καὶ ὁ μύλος δουλεύει νὰ ἐβγήτε νὰ χαλέψητε τὸ ἰράτι του...». Δεν υπάρχει ως αυτή τη στιγμή ειδική μελέτη για τους μύλους των μεγάλων ποταμών στον ελλαδικό χώρο κατά τη βυζαντινή και οθωμανική περίοδο. Γενικά για τους μύλους, βλ. Στ. Νομικού, «Άλεσμα με αιολική και υδραυλική ενέργεια (Νερόμυλοι-Ανεμόμυλοι)», *Ιστορία της Νεοελληνικής Τεχνολογίας*, Α' τρίμηρο εργασίας, Πάτρα, 21-23 Οκτωβρίου 1988, Κοινοφελές Ίδρυμα ΕΤΒΑ-Νομαρχία Αχαΐας, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1991, σσ. 191-200. Ζ. Βάου-Σ. Νομικού, *Ο ανεμόμυλος στις Κυκλάδες*, Αθήνα 1991, σσ. 48-49. Ι. Ρούσκα, *Μυλοτόπια, Μύλοι και Μυλωνάδες*, Αθήνα 1999 του ιδίου, «Η δράση του μυλωνά», *Το Νερό πηγή Ζωής Κίνησης Καθαροῦ*, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης 12-14 Δεκεμβρίου 1997, έκδ. Μουσείου Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα 1999, σσ. 226-249, όπου και συγκέντρωση δημοσιευμάτων για υδρόμυλους στον ελληνικό χώρο (240 σημ. 3). Παράδειγμα περιγραφής αγιορείτικου υδρόμυλου στο: Στ. Μαμαλούκου - Μοναχού Πορφύριου Σιμωνοπετρίτη, «Ο νερόμυλος της Σίμωνος Πέτρας Αγίου Όρους» *“Ο άρτος ημών”*, Από το στάρι στο ψωμί, Γ' τρίμηρο εργασίας, Πήλιο, 10-12 Απριλίου 1992, χ.τ., χ.χ., σσ. 139-151.

32. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/17 ή Ζ/25a, hüccet, 25 Ramazan 1088 ή 11/11/1677. Γρόσι λεόντιο ονομάζεται το ολλανδικό αργυρό τάλιρο: arslan ή esedi guruz στα τουρκικά. Λέγεται και γρόσι ασλάνι, ίσο με 1 γρόσι και δύο παράδες. Γνώρισε μεγάλη κυκλοφορία στις ανατολικές αγορές. Ευτ. Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα. Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15^{ος}-19^{ος} αι.*, Κ.Ν.Ε./ Ε.Ι.Ε. αρ. 58, Αθήνα 1996, σσ. 155-157.

33. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/21 ή Ζ/21.

34. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/25 ή Ζ/29a, sinirname, 23 Zilhicce ή 4/10/1721. Μικροτοπωνύμιο *Ταλιάνι* διασώζει και η προφορική παράδοση για την αντίπερα όχθη του Πύργου του Χάνδακα. Μαρτυρία: Ιω. Γιαρής, 81 ετών, κάτοικος Νέων Κερδυλλίων.

προφορική παράδοση. Προφανώς ταυτίζεται με την γέφυρα που πέρασε ο Leake το 1806 στο ύψος του Νεοχωρίου (Γενίκιοϊ)³⁵, όπου και η αρχαία γέφυρα της Αμφίπολης. Η ακριβής μορφή και ο τρόπος λειτουργίας της παραμένουν άγνωστα. Μολονότι αποδίδεται λιθόκτιστη σε γκραβούρα από το περιηγητικό κείμενο (γύρω στο 1780) του Cousinéry³⁶, πρόκειται ενδεχομένως για ξύλινη και ανασυρόμενη γέφυρα με αλυσίδες. Ο χαρακτηριστικός προσδιορισμός εξάγεται από τη σχετική περιγραφή της μάχης που έδωσε ο οπλαρχηγός Νικοτσάρας με τουρκικό στρατό στην ίδια θέση το 1807³⁷. Η ίδια γέφυρα αναφέρεται σε φερμάνια που εκδόθηκαν το 1783³⁸ και το 1790³⁹. Η λειτουργία της ήταν παράλληλη με πλήθος άλλων εγκαταστάσεων στη λίμνη Χάνδακα, όπως προκύπτει από τις επανειλημμένες εκδόσεις φερμανιών το 1720-1721⁴⁰, 1765⁴¹, 1785-6⁴², 1790-2⁴³ για την απρόσκοπτη εκμετάλλευση μύλων και υποχών.

Νοτιότερα η μονή είχε αποκτήσει από το 1545 μερίδιο σε δύο υδρόμυλους στη λίμνη Μαρμαρίου, όπως βεβαιώνει επικυρωτήριο χοτζέτι αγοράς⁴⁴. Έναν από τους μύλους βλέπει ο Leake το 1806 μισό μίλι νοτιοδυτικά από το Γενίκιοϊ⁴⁵. Αναφορές σε μύλους και τοπογραφικά στοιχεία για τον προσδιορισμό της οροθετικής γραμμής νοτίως της τοποθεσίας του χωριού του Μαρμαρίου διασώζει ο βακουφναμές της Μονής Παντοκράτορος (1569). Ειδικότερα, γίνεται λόγος για μύλους με επτά ζεύγη μυλόπετρες συνολικά στο ποτάμι του χωριού Μαρμαρά. Σχετική ένδειξη ότι είναι περιοριζόμε-

35. W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, τ. 3 (1835), Londres 1835, σ. 183, όπου και χάρτης στη σ. 191.

36. Παπάγγελου, ό.π., εικ. 4, σ. 355.

37. Γαβριήλ Διονυσιάτη, ό.π. Ταυτίζεται με τη μία από τις δύο γέφυρες που είχε κατασκευάσει ο Ισμαήλ μπέης, διοικητής των Σερρών. Πρβλ. με επιφύλαξη σχετική αναφορά του Παπάγγελου (1990, σ. 341).

38. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/41 ή Ζ/65, ferman, αρχές Cemazi el-ahir 1197, 23/4-2/5/1783.

39. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/53 ή Ζ/57, τέλη Rebi el-ahir 1205, 16-26/12/1790.

40. Πρόκειται για φερμάνια ή αντίγραφα τους που αφορούν κυρίως καταπατήσεις ή καταστροφές υποχών και μύλων: ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/29 ή Ζ/76a, ferman, 21 Zilhicce 1132 ή 13/10/1720, αρ. εγγρ. Φ/31 ή Ζ/74, süret-i ferman, 28 Zilhicce 1132 ή 20/10/1720, αρ. εγγρ. Φ/30 ή Ζ/75, süret-i ferman, 8 Safer 1133 ή 28/11/1720, αρ. εγγρ. Φ/28 ή Ζ/77a, süret-i ferman, 8 Safer 1133 ή 28 /11/1720, αρ. εγγρ. Φ/32 ή Ζ/73, ferman, 5 Shevval 1133 ή 19/7/1721, αρ. εγγρ. Φ/65 ή Ζ56, süret-i ferman, αρχές Zilkade 1133 ή 13-22/8/1721.

41. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/36 ή Ζ/70, ferman, τέλη Zilhicce 1178, 31/5-8/6/1765, αρ. εγγρ. Φ/37 ή Ζ/69, ferman, τέλη Zilhicce 1178, 31/5-8/6/1765.

42. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/ 47 ή Ζ/60a, ferman, αρχές Shevval 1199, 27/7-5/8/1785, Φ/49 ή Ζ/61 süret-i ferman, μέσα Safer 1200 ή 3-12/12/1785, Φ/50 ή Ζ/59, süret-i ferman, μέσα Safer 1200 ή 3-12/12/1785.

43. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/53 ή Ζ/57, όπως σημ. κεμ.39, Φ/54 ή Ζ33, süret-i ferman, μέσα Zilqade 1206 ή 20-29/6/1792, Φ/55 ή Ζ/32 süret-i ferman, μέσα Ramazan 1206 ή 22/4-1/5/1792.

44. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/11 ή Ζ/53a, όπως σημ. κεμ. 5.

45. Leake, ό.π., σ. 184.

νοι από βουνό με το όνομα Φωτίδα, δηλώνει ένα ακόμη γνωστό οροθέσιο⁴⁶. Πρόκειται για λοφοσειρά νότια από το σύγχρονο χωριό της Αμφίπολης με το εξωκλήσι της Αγίας Φωτεινής που χαρακτηρίζει και την υψηλότερη κορυφή⁴⁷.

Η έρευνα ανέδειξε το μικροτοπωνύμιο *Ζάστριον*, γνωστό από το χρυσόβουλλο λόγο του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου (1393) και το σιγιλλιώδες γράμμα του Πατριάρχη Αντωνίου Δ΄⁴⁸. Στα εν λόγω έγγραφα χρησιμοποιείται και ως αφητηρία στον ορισμό των οροθεσίων του μετοχίου (*Νησίον, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Ζαστρίου*). Εντοπίζεται στην δυτική όχθη του ποταμού Στρυμόνα. Διατηρείται ως “επιγραφή επί του εδάφους” πάνω από έξι αιώνες, ενώ είναι γνωστό ως Ζάστρι⁴⁹ σε διανεμητήριο συμβόλαιο του χωριού

46. Μετάφραση του πρωτοτύπου, που εκδόθηκε στις 17/2/1569, απόκειται στο αρχείο της Μονής: αρ. εγγρ. Ψ/10 ή Θ/19b.

47. Για τη σύνδεση του τοπωνυμίου με το λόφο, βλ. Παπάγγελου, ό.π., σ. 351. Αξίζει να επισημανθεί ότι οι ηλικιωμένοι κάτοικοι της περιοχής τιμούν το εξωκλήσι στο όνομα της αγίας Φωτίδας, αδελφής της αγίας Φωτεινής. Η εκκλησία πανηγυρίζει την τέταρτη Κυριακή μετά το Πάσχα και όχι στις 26 Φεβρουαρίου, ημέρα μνήμης της Αγίας Φωτεινής της Σαμαρείτιδος. Η ταύτιση των αγίων Φωτεινής και Φωτίδας παρατηρείται στα οθωμανικά και νεότερα έγγραφα που αφορούν την περιοχή. Σε χοτζέτι του 1548 αναφέρεται ως μοναστήρι της Αγίας Φωτεινής που τότε ανήκε στη μονή Καρακάλλου. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/70 ή Ζ/45, hücset, μέσα Safer 955, 22-31/3/1548. Για το μονύδριο της Αγίας Φωτεινής, βλ. Σ. Πασχαλίδη, «Η εμφάνιση και η ανάπτυξη του Μοναχισμού στην περιοχή της Βισαλτίας», *Πρακτικά Β΄ Επιστημονικού Συμποσίου “Η Νιγρίτα-Η Βισαλία δια μέσου της Ιστορίας”*, Νιγρίτα 17-20 Οκτωβρίου 1996, Θεσ/νίκη 2000, σσ. 538-539 και Σ. Πασχαλίδη-Δ. Στρατή, (γενική εποπτεία: πρωτοπρεσβύτερος Θ. Ζήσης) *Τα μοναστήρια της Μακεδονίας. Α΄ Ανατολική Μακεδονία*, Θεσ/νίκη 1996, σ. 416.

48. *Actes Pantokrator* αρ. 16.10, 17.25. Πάρδος, ό.π., αρ. 19, σ. 63. Στα δύο έγγραφα αναφέρεται ως Ζαστρίον. Σήμερα, σύμφωνα με προφορική μαρτυρία του Ιω. Γιαρίμη (ό.π. σημ. κεμ. 34), θέση με το όνομα Ζάστρια (τα) βρίσκεται στην αριστερή πλευρά της επαρχιακής οδού Ν. Κερδυλλίων-Νιγρίτας σε απόσταση δύο χιλιομέτρων περίπου βορειοδυτικά από το λιοντάρι της Αμφίπολης. Η θέση αυτή είναι πλησιόχωρη με τις θέσεις Πύργος και Αγία Φωτεινή που εντοπίζονται στην απέναντι ακριβώς πλευρά της οδού και πολύ κοντά στο Στρυμόνα. Τα εν λόγω μικροτοπωνύμια περιλαμβάνονται σε συμβόλαιο αγοραπωλησίας κατοίκων των Κερδυλλίων, βλ. Γ.Α.Κ. Σερρών, αρχείο συμβολαιογράφου Π. Ρόζη [αρχείο τέως συμβολαιογράφου Ν. Σκουρμπούτη], κντ. 53, αρ. εγγρ. 19.733/3-4-1939. Ταυτίστηκαν με βάση τα εσωτερικά στοιχεία του εγγράφου (ιδιοκτήτες). Η θέση άλλωστε του δεύτερου μικροτοπωνυμίου αποτυπώνεται στο στρατιωτικό χάρτη (ΓΥΣ, 1928) και αφορά στο κατεστραμμένο πια, πιθανόν λόγω των εγγειοβελτιωτικών έργων της δεκαετίας του 1930, παρεκκλήσι της Αγίας Φωτεινής. Ο Π. Θεοδωρίδης στο «Πίνακας τοπογραφίας του αγιορείτικου παραγωγικού χώρου», *Κληρονομία* 13 (1981) 370, πιθανολογεί λανθασμένη επιγραφή του ονόματος Καστρίον. Η άποψή του θα μπορούσε να ενισχυθεί φαινομενικά από την παρουσία του γειτνιάζοντος μικροτοπωνυμίου Πύργος. Όμως η διατήρηση του μικροτοπωνυμίου Ζάστρι στον προφορικό λόγο των κατοίκων ως σήμερα, για έξι και πλέον αιώνες, χωρίς καμία σχεδόν αλλαγή (Ζάστρια) αναιρεί αυτή την πιθανότητα.

49. Γ.Α.Κ. Σερρών, Αρχείο συμβολαιογράφου Νιγρίτας Π. Ρόζη, [αρχείο τέως συμβολαιογράφου Ν. Μαριόλη], κντ. 4, αρ. εγγρ. 1.735/3-5-1924.

Κάτω Κρουσόβου και ως Ζάστερ (το) σε προικοσύμφωνο κατοίκου των Νέων Κερδυλλίων⁵⁰.

Το *Νησίον*⁵¹, όπως άλλωστε φανερώνει η λέξη, είναι ταυτόσημο με μία από τις ποταμονησίδες του Στρυμόνα νοτιοδυτικά του Μαρμαρίου. Αναφέρεται ως φορολογική μονάδα σε κατάστιχα από την πρώιμη οθωμανική περίοδο⁵², ενώ αποδίδεται σε αγγλικούς χάρτες της Στρατιάς της Ανατολής του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου⁵³. Στο Νησίον αφορά και σχόλιο του Γεράσιμου Παντοκρατορινού, Προηγούμενου και μετοχιάρη στο Γενίκιοϊ· σε επιστολή⁵⁴ του προς την κυρίαρχη Μονή με θέμα τα βυζαντινά όρια του μετοχίου υπογραμμίζει: *Ἐκ των συνόρων τούτων μας εἶναι γνωστή ἡ Ἁγία Φωτεινή*⁵⁵, *ἥτοι το Νησίον του Ζαστρίου ἔνθα αἱ γέφυραι της γραμμῆς* (ενν. της σιδηροδρομικής⁵⁶). Πρόκειται ασφαλώς, όπως φαίνεται στον παραπάνω αγγλικό χάρτη του 1918, για τις δύο γέφυρες που ενώνουν τις όχθες του Στρυμόνα διασχίζοντας το νησί (εικ. 2).

Ἡ ταύτιση της αρχῆς του περιορισμοῦ του μετοχίου με το *Νησίον* στο βυζαντινὸ χρυσόβουλλο, οδηγεί με ασφάλεια στο ἐπόμενο οροθέσιο του μετοχίου, τον *Παλαιὸ Πόρο* που ἔχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμὸ την ἔρευνα⁵⁷. Ταυτίστηκε μετὰ ἀπὸ ἐπιτόπια ἀναζήτηση και προφορικές μαρτυρίες⁵⁸. Διασώζεται ἐπίσης και ὡς *Πολύμπορος* στο προαναφερθέν διανεμητή-

50. Γ.Α.Κ. Σερρών, Ἀρχεῖο συμβολαιογράφου Νιγρίτας Π. Ρόζη, ἀρχεῖο [ἀρχεῖο τέως συμβολαιογράφου Εὐ. Καζαμία], κτ. 80, ἀρ. 2.648/16-4-1958.

51. *Actes du Pantocrator*, ἀρ. 16.10, 19.25.

52. Μνημονεύεται σε φορολογικὰ κατάστιχα ὡς Nesiz, Nesi, Yesni/Yesi. Balta, ὁ.π., σ. 55, 126-7, 130-1, 244, ὅπου και σχετικὴ βιβλιογραφία.

53. Φέρει την ονομασία *Pontoon Island* [= νησί με πλωτή/ές γέφυρα/ες]. Ἀρχεῖο Ἐπιθεώρησης Μεταλλείων Βόρειας Ἑλλάδας, χάρτες: Νο 290, φ. Cajagzi, 19-4-17, κλ. 1: 20.000 και Νο 419, φ. Neohori, 24-3-18, κλ. 1:20.000. Στο χάρτη: Νο 189, φ. Orfano, 23-10-1916, κλ. 1:50.000 σημειώνεται δίπλα στη θέση του: *Pontoon Bridge* [= πλωτή ἢ σχεδιάζουνη γέφυρα]

54. ΑΙΜΠ, φάκ.: «Ἐπιστολαὶ των οἰκονόμων της Ι.Μ.Π. ἀφορώσαι το Μετόχιον Γενίκιοϊ», ἔγγρ. 108, Ζηλιάχοβα, 13-26/3/1924.

55. Πρόκειται ἀκριβῶς για το παρεκκλήσι που ἀναφέρθηκε προηγουμένως (βλ. σημ. κειμ. 39) και ὄχι για την ἐκκλησία της Αγ. Φωτεινῆς ἢ Αγ. Φωτίδας στον ομώνυμο λόφο.

56. Σιδηροδρομικὸ δίκτυο γραμμῆς στενοῦ πλάτους (0,60μ.) Decauville, που εἶχε στρωθεῖ στο χρονικὸ διάστημα 1915-1918 για τον ἐφοδιασμὸ των δυνάμεων της Entente, ἐφθανε ἀπὸ τη Θεσ/νίκη στη δυτικὴ ὄχθη του Στρυμόνα και με τη λειτουργία γεφυρῶν ἐκτεινόταν στην ἀνατολικὴ ὄχθη, πρβλ. Α. Δεληγιάννη-Δ. Παπαδημητρίου, Ἡ ἱστορία των σιδηροδρόμων στη Βόρεια Ἑλλάδα, *Ἱστορία της νεοελληνικῆς τεχνολογίας, Α΄ τριήμερο ἐργασίας Πάτρα, 21-23 Οκτ. 1988*, Ἀθήνα 1991, σσ. 157-159. Οἱ ἴδιοι, «Το τρένο του Σταυροῦ», *Μακεδονικά* 26 (1987-88) 100-1, 123. Σχετικὲς ἀναφορὲς και χάρτες Δ. Παπαδημητρίου, *Οἱ Σιδηροδρόμοι στον Βορειοελλαδικὸ Χώρο 1871-1965*. Ἐποπτεία ἐκδόσης Χρῆστος Καλεμκερής, Θεσ/νίκη 2005, σσ. 85-87, 91, 97. Σύλλογος Φίλων του Σιδηροδρόμου, *Οἱ Ἑλληνικοὶ Σιδηροδρόμοι. Ἡ διαδρομὴ τους ἀπὸ το 1869 ἕως σήμερα*, ἐκδ. Μίλητος, [Ἀθήνα], χ. χ., σσ. 283, 285.

57. Για τις διάφορες ἀντιφατικὲς προτάσεις που διατυπώθηκαν γύρω ἀπὸ τη θέση του παλαιοῦ πόρου κατὰ το παρελθόν βλ. Παπάγγελου, 1990, σ. 335, σημ. 15 και 18.

58. Το ὄνομα Παλίμπορος (<Παλαιὸς πόρος με σύνθεση των δύο λέξεων, στένωση του

ριο συμβόλαιο του Κάτω Κρουσόβου⁵⁹. Το τοπωνύμιο παλαιός πόρος διασώζει και ο Παντοκρατορινός μοναχός Ιάκωβος, μετοχιάρης στην Παλαιοκώμη σε γράμμα του προς την κυρίαρχη Μονή περιγράφει (16-29/10/1936): *θα πάμε όλο το ποτάμι παλαιόν πόρον ... εκεί θα έχουμε τους Κάτω Λακκοβηκιώτες*⁶⁰. Η ταύτιση της θέσης ενισχύεται και από περιγραφή των ορίων χειμερινής βοσκής (1935), όπου περιλαμβάνεται η θέση *Κετσίκη* (< τουρκ. geçit: δίοδος, πέρασμα αλλά και περαταριά) ή *Παλαιόν Πέρασμα ποταμού Στρυμόνος*. Εντοπίζεται σε απόσταση 900 μέτρων από την παλαιά συμβολή των εθνικών οδών Θεσσαλονίκης, Καβάλας και Δράμας⁶¹. Το πέρασμα παρέμεινε ενεργό, όπως φανερώνει η κατασκευή γέφυρας στη δεκαετία του 1930⁶². Επιπλέον, ο προηγούμενος Γεράσιμος στην επιστολή του αναφέρεται σε *Νησίον Παλαιοπόρου*⁶³. Το συγκεκριμένο νησί φαίνεται καθαρά στους κατά μερικά χρόνια προγενέστερους αγγλικούς χάρτες της Στρατιάς της Ανατολής⁶⁴, συνδεδεμένο μάλιστα με πεζογέφυρες άλλοτε με

/ε/ σε ι, μίτωση του π προ του ν της αιτιατικής του παλαιός, αποσιώπηση του ν, ανομοιοτική αποβολή του ο της ίδιας λέξης σε σχέση με τα δύο ο που ακολουθούν: Παλαιόνπορον > Παλιόνμπορον > Παλιόμπορον > Παλίμπορον) φέρει η έκταση που βρίσκεται λίγα μέτρα πιο κάτω από την γέφυρα του ποταμού Στρυμόνα (της παλιάς εθνικής οδού Θεσ/νίκης-Καβάλας) ακριβώς απέναντι από το λιοντάρι της Αμφίπολης. Μαρτυρία: Μπίκος Γ. Δημήτριος, 68 ετών, κάτοικος Αμφίπολης. Σ' αυτή τη γλωσσική μορφή είναι ήδη γνωστό από το 1548. Σύμφωνα με χοτζέτι του καδή Ζίχνης (ΑΙΜΠ, όπως σημ. κειμ. 5) στον Παλίμπορο (στο έγγραφο: Palimpor) διεξάγεται δίκη μεταξύ Παντοκρατορινών και Καρακαλλινών μοναχών για τη διεκδίκηση μιας έκτασης 50 donüm. Την πρώτη εκπροσώπησε κάποιος μοναχός Κυριακός ενώ τη δεύτερη κάποιος μοναχός Νικηφόρος. Η έκταση ανήκε στη Μονή (manastir) της Αγίας Φωτεινής που με τη σειρά της εμφανίζεται να ανήκει στη Μονή Καρακάλλου. Από τη μια συνόρευε με καλαμιώνα και από την άλλη με λόφο. Το δικαστήριο κατακύρωσε την έκταση στη Μονή Παντοκράτορος γιατί σύμφωνα με τους μάρτυρες την κατείχε από παλιά. Μάρτυρες στη δίκη ήταν στην πλειοψηφία τους μουσουλμάνοι και χριστιανοί κάτοικοι του χωριού Προβίστα.

59. Βλ. σημ. κειμ. 48.

60. ΑΙΜΠ, Φάκελος επιστολών νομής, αρ. εγγρ. 79. Είναι φανερό πως η θέση βρίσκεται κοντά στην κτηματική περιοχή του σημερινού Οφρυνίου, όπως μετονομάστηκε το χωριό Κάτω Λακκοβίγια, το 1954. Για το Οφρύνιο και την ιστορία του σημερινού Δήμου Ορφανού: Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Ο κόλπος του Ορφανού και η περιοχή του. Οφρύνιο, Γαληψός, Κάρουνη, Ακροπόταμος, Ποδοχώρι, Κοκκινοχώρι*, Θεσσαλονίκη 2002.

61. Αρχείο Κτηματικής Υπηρεσίας Σερών, βιβλίο κτημάτων, πίναξ περιγραφής κτήματος, υπ' αρ. 11.094: χειμερινή βοσκή Αλη-Πασαλάδες.

62. Κατασκευάστηκε στη διάρκεια των παραγωγικών έργων των πεδιάδων Σερών-Δράμας και καταστράφηκε εν μέρει από τους Γερμανούς, κατά την αποχώρησή τους, το 1944, για να επισκευασθεί μετά τον εμφύλιο πόλεμο.

63. ΑΙΜΠ, ό.π. Σημ. κειμ. 54.

64. Στον χάρτη Νο 290, φ. Cajagzi, 19-4-17 φαίνεται να συνδέεται και με τις δύο όχθες του ποταμού, ενώ στο χάρτη Νο 419, φ. Neohori, 24-3-18 συνδέεται μόνο με την ανατολική. Στο χάρτη Νο 189, φ. Orfano, 23-10-1916, κλ. 1:50.000, φαίνεται να λειτουργεί πεζογέφυρα όχι στο συγκεκριμένο νησί του παλιού πόρου αλλά σε νησί λίγο πιο νότια με το όνομα: R.

την ανατολική και άλλοτε και με τις δύο όχθες του Στρυμόνα⁶⁵.

Αναφορές για το επόμενο οροθέσιο *Λυγαίες* είναι σύμφωνες με τις περιγραφές του χρυσόβουλλου του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου και του σιγίλλιδους γράμματος του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αντωνίου Δ΄⁶⁶. Σχετική αναφορά γίνεται και από τον παραπάνω μοναχό Ιάκωβο, καθώς ο τελευταίος φαίνεται ότι περιγράφει περιοχή ανατολικά από τον παλαιό πόρο⁶⁷.

B. Island. Στην ανατολική όχθη του ποταμού όμως και στο ύψος του νησιού του παλαιού πόρου σημειώνεται: *Old Bridge*.

65. Ο Παλαιός Πόρος πρέπει να συνδεθεί με αγκυροβόλιο γνωστό σε χάρτες ναυσιπλοΐας ήδη από το 1311. Ο A. Dunn («Locs of maritime traffic in the Strymon Delta (IV-XVIIIcc.): Commercial, Fischal, and Manorial», *Διεθνές Συνέδριο Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία, Σέρρες 20 Σεπτεμβρίου-3 Οκτωβρίου 1993, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1998, τ. 1ος, σ. 343) τον προσδιορίζει στην ευρύτερη περιοχή του μεταβυζαντινού Χάνδακα και ειδικότερα στη δυτική όχθη του Στρυμόνα. Επιπρόσθετα στοιχεία προσφέρει η διήγηση του Ιωάννη Στ΄ Καντακουζηνού: «...ἐκ τῆς Ἡϊόνος ἄρας... ..ὠρμίσατο ἐπ' ἀγκυρῶν Ἀμφιπόλεως» (λίγο μετά το 1342). Ιω. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, ἐκδ. L. Schopen, 3, 116. 9-10 επίσης του Piri Re'is (1521) και του Pierre Belon (1546). Ο τελευταίος αναφέρεται σε καράβια της Ραγούζας που εισέρχονται λίγα χιλιόμετρα στον ποταμό για τη φόρτωση βαμβακιού. Dunn, ὁ.π., σσ. 344-345. Ο Παλαιός Πόρος είναι πλησιόχωρος, πιθανόν, και με το χωριό Stromola, που παράγεται από το Στρώμονα, παραλλαγή της ονομασίας του ποταμού Στρυμόνα. Το χωριό φέρεται ως Στρώμονας στο σιγίλλιδες γράμμα (1618) του πατριάρχη Κων/πόλεως Τιμοθέου, βλ. σχ. Μ. Παΐζη-Αποστολοπούλου, ὁ.π., σσ. 134, 231. Ο οικισμός αποτελούσε κομβικό σημείο στις θαλάσσιες και ποτάμιες οδούς, μολονότι η υποβρύχια πεζογέφυρα εμποδίζει με τη μορφή ρηχού φράγματος τη διέλευση πλοίων μεγάλου βυθίσματος στον ποταμό. Για την κατασκευή της γέφυρας, βλ. Παπάγγελου, ὁ.π., σ. 334. Αξίζει στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι στο verso αρκετά πρώιμου οθωμανικού εγγράφου με δυσανάγνωστη χρονολογία (πιθανόν 811 εγίρας ή 1408/1409), υπάρχουν τρία σημειώματα στην ελληνική. Ένα αρχαιότερο: *στηντάσ δι ἅ την λέσα* (δυσανάγνωστο) και δύο νεότερα: *+δια τοὺς μύλους εἰς τὸν στρόμονα /* (με άλλο χέρι): *δια τοὺς μύλους εἰς τὸν χάντακα*. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/71 ή Ζ/46, buyguldu (δυσανάγν. ημερομηνία). Για αναφορές στην θαλάσσια επικοινωνία της περιοχής βλ. Χ. Κουκούλη-Σ. Σαμαρτζίδου-Α. Dunn-R. Catling-Χ. Τζιαβού-Χ. Αναγνώστου, ὁ.π., σ. 649. Για την ναυσιπλοΐα στο Στρυμόνα κατά την αρχαιότητα, βλ. Π. Σαμσάρη, «Ο παρόχθιος οικισμός του Πεθελίνου και η ναυσιπλοΐα στην Κερκινίτιδα λίμνη», *Χρονικά Πεθελίνου* 1 (1996) 30 σημ. 28 και Δ. Κ. Σαμσάρη, *Ιστορία των Σερρών κατά την αρχαία και ρωμαϊκή εποχή*, Θεσ/νίκη 1999, σσ. 65-69. Στοιχεία για το Στρυμόνα και τη διάβασή του στα μέσα του 14^{ου} αι.: Π. Βλαχάκου, «Γεωγραφικά στοιχεία από την περιοχή της Βισαλτίας και των Σερρών στο έργο του Νικηφόρου Γρηγορά», *Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου "Η Νιγρίτα-Η Βισαλτία δια μέσον της Ιστορίας"*, *Νιγρίτα 17-20 Οκτωβρίου 1996*, Θεσ/νίκη 2000, σσ. 121-131.

66. *Actes du Pantokrator*, αρ. 16.10, 17.26. Η τοποθεσία ήταν γνωστή στις αρχές του εικοστού αιώνα ως *Λυγιά* (βλ. συμβόλαιο ὅπως σημ. κεμ. 49) ενώ σήμερα ως *Λυγαριά* (προφορική μαρτυρία του Δημητρίου Ε. Μπίκου, 74 ετών, κατοίκου Αμφίπολης) και εκτείνεται νότια και ανατολικά από την παλιά συμβολή των εθνικών οδών Θεσσαλονίκης-Καβάλας-Δράμας, μέχρι το Στρυμόνα.

67. ΑΙΜΠ, ὅπως σημ. κεμ. 60.

Το σύνορο του μετοχίου διέρχεται από το φρέαρ του Δραγότζη σύμφωνα με τα προαναφερθέντα υστεροβυζαντινά έγγραφα⁶⁸. Την χρήση του πηγαδιού ως μόνιμο οροθέσιο του μετοχίου επιβεβαιώνουν φερμάνια του τέλους του 18^{ου} αι.⁶⁹. Η θέση του προσδιορίζεται ανατολικά από το δημοσίο δρόμο Αμφίπολης-Νέας Μεσολακκιάς και στο μέσο της διαδρομής του. Σήμερα φέρει την ονομασία *Πηγή Καστά*⁷⁰. Ο Γεράσιμος Παντοκρατορινός συνεχίζοντας την περιγραφή του μετοχίου στην προαναφερθείσα επιστολή του προς τους επιτρόπους της μονής, αναφέρει ως παλαιό οροθέσιο τὸ *Καστὰ τσεσμε* «ἤτοι ἡ ἀπὸ τοῦ τελευταίου [1792] φερμανίου ἀναφερομένη πηγή ἐντὸς ντερε περιὶ τῆς ὁποίας προεσημείωσα σήμερον ὅτι ἔχει τὸ ἄφθονον ὕδωρ, τὸ ὁποῖο δύναται νὰ ποτίζη πολλὰ στρέμματα γαιῶν»⁷¹. Επιπλέον, ο συγκοινοβιάτης του μοναχός Ματθαῖος δε διστάζει να ταυτίσει τη θέση του πηγαδιού με τη συγκεκριμένη πηγή⁷².

Η ακόλουθη σημαντική αναφορά στον περιορισμό του μετοχίου εντοπίζεται στην θέση *Μέγας Κρημινός* από τα δύο υστεροβυζαντινά έγγραφα⁷³. Η ιδιαίτερη γεωμορφολογία της περιοχής οδηγεί στην ταύτιση με το λόφο που δεσπόζει στα νότια του χωριού Νέα Μεσολακκιά. Στους νεότερους χάρτες αποδίδεται με την ονομασία *Δεξλή Τεπέ* ή *Δελλή Τεπέ*⁷⁴ ή *Γκιλγκίν Τεπέ* σύμφωνα με τους κατοίκους του χωριού⁷⁵.

Η περιγραφή των ορίων συνεχίζεται με αναφορά κάποιου πόρου⁷⁶ που κατά την άποψή μας είναι ο γνωστός πόρος του Μαρμαρίου στο ομώνυμο χωριό. Με την πάροδο τω χρόνων το οροθετικό σημείο αντικαθίσταται με τον πολύ κοντινό πύργο του Μαρμαρίου⁷⁷, όπως φαίνεται από σειρά οθωμανικών εγγράφων⁷⁸ που εκδίδονται για την υποστήριξη των δικαιών της Μονής στην περιοχή.

68. *Actes du Pantokrator*, αρ. 16.10, 17.26. Για τη σλαβική προέλευση του ονόματος του Δραγότζη, βλ. Max Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Leipzig 1970, σ. 216.

69. ΑΙΜΠ, όπως σημ. κειμ. 16.

70. Η εκμάστευση των υδάτων της πηγής έγινε στη δεκαετία του 1970 για την υδροδότηση του χωριού Νέα Μεσολακκιά σύμφωνα με πληροφρορία του Γεωργίου Ζιώγα, τέως Κοινοτάρχη.

71. ΑΙΜΠ, φάκ.: «Επιστολαί των οικονόμων της Ι.Μ.Π. αφορώσαι το Μετόχιον Γενίκιοϊ», έγγο. 108, Ζηλιάχοβα, 13/26 Μαρτίου 1924.

72. ΑΙΜΠ, *Ἐκθεσις γέροντος Ματθαίου περιὶ του μετοχίου προς τον Μεταξάν εν έτει αγνώστω*, φάκ. Επιστολών νομής αρ. 80.

73. *Actes du Pantokrator*, αρ. 16.11, 17.27.

74. Για την πρώτη ονομασία βλ. χάρτη ΓΥΣ, 1928 και για τη δεύτερη εικ. 4.

75. Ο Παπάγγελος (ό.π., σ. 347) σωστά παρατηρεί ότι σε περίπτωση που δεχθούμε ότι δεν υπάρχουν αντιφάσεις στην περιγραφή των ορίων του μετοχίου από το βυζαντινό γραφέα του χρυσόβουλλου λόγου, ο *Μέγας Κρημινός* θα πρέπει να αναζητηθεί σε μέρος κοντά στη Ν. Μεσολακκιά. Ο μοναχός Ματθαῖος παραδίδει τη θέση ως *Πορνάρ Τεπέ*. Όπως σημ. κειμ. 72.

76. *Actes du Pantokrator*, αρ. 16.11, 17.27-8.

77. Παπάγγελου, ό.π., σ. 338, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία.

78. ΑΙΜΠ, όπως σημ. κειμ. 69.

Συνεχόμενο οροθέσιο στο βορειοδυτικό σύνορο του μετοχίου είναι το χωριό στην τούμπα του *Όστροζη(ι)νίκου*⁷⁹. Παραφθαρμένο απαντά ως *Αστερζίνο* σε χοτζέτι του 1505⁸⁰. Νεότερη μαρτυρία από την προαναφερθείσα επιστολή του μοναχού Ιακώβου (16/29 Οκτωβρίου 1936) οδηγεί στην απόλυτη ταύτιση της θέσης. Στη διάρκεια καταγραφής των κτημάτων της μονής διατυπώνεται ερώτηση σε κτηνοτρόφους της περιοχής: *Έσείς νοικιάζετε λιβάδια, ποῦ λέγεται Όστροζηνίκου; άμέσως ὁ κεχαγιάς δείχνει ἀπό κάτω την Τούμπαν ἤτοι χωριό Παλιόχωρα καὶ ἐκεῖνο τὸ λέγανε Όστροζε-νίκου*⁸¹. Η *Παλιόχωρα* είναι θέση γνωστή, περίπου ένα χιλιόμετρο βόρεια-βορειοδυτικά από το χωριό Νέα Μεσολακκιά.

Στην βορειοδυτική περιοχή του μετοχίου εντοπίζεται επίσης το πέρασμα *Χρυσέ ή Χρούπιστε*, στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα⁸². Πρόκειται, ενδεχομένως, για τον τρίτο σημαντικό πόρο που αναζητούν οι ερευνητές βόρεια του βυζαντινού οικισμού του Μαρμαρίου⁸³. Η ονομασία του περάσματος συνδέεται άμεσα με το πρώτο σκέλος του τοπωνυμίου *Χάρσοβα* ή

79. *Actes du Pantokrator*, αρ. 16.11, 17.28. Για την “τούμπα Όστροζη(υ)νίκου”, βλ. Π. Σαμσάρη, *Βυζαντινοί τόποι*, ό.π., σ. 419

80. ΑΙΜΠ, όπως σημ. κεμ. 13. Η Μονή έκανε αγωγή εναντίον κάποιου Ινέμπεη από το χωριό Πρεβίστε με την κατηγορία ότι καταπάτησε χωράφια της. Δύο μοναχοί που παρέστησαν στη δίκη ανέφεραν ότι καλλιεργούν από παλιά τα χωράφια στην περιοχή του Αγιασμάτ(ι), στα σύνορα του χωριού Μάρμαρα και ότι οι εν λόγω αγροί συνορεύουν με την Τούμπα, τον Αστερζίνο και το Λιάμβρακο. Δύο μουσουλμάνοι μάρτυρες, ο Μεχμέτ γιος του Μπαλή και Εβρενός γιος του Μπαλή κατέθεσαν υπέρ των μοναχών. Ο καδής της Ζίχνης Σουλεϊμάν γιος του Αχμέτ εξέδωσε χοτζέτι υπέρ της Μονής. Άλλοι μάρτυρες ήταν ο Τουζέκ Μπεσέ, ο Αλή Τσελεμπή, ο Καραγκιόζ γιος του Ισκεντέρ και οι μη μουσουλμάνοι Γιώργος Σεμερτζής, Γιάννης Δούκας, ο Παπα Γιάννης, ο Ορτά Παπάς και άλλοι. Φαίνεται όμως πως ο Ινέμπεη δε συμμορφώθηκε προς την απόφαση του Καδή και ανάγκασε την Μονή να ζητήσει φιρμάνι από την Υψηλή Πύλη για την εκδίωξη του καταπατητή. Πράγματι εκδόθηκε για αυτό το σκοπό φιρμάνι του Βαγιαζήτ. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Ζ/10, ferman, τέλη Ramazan 912, 4-13/2/1507, όπως και το 1516 του Σελίμ (Salakides, ό.π., σημ. 87). Αν ο Ινέμπεη, επικεφαλής Γιουρούκων, είναι το ίδιο πρόσωπο –πράγμα πολύ πιθανό– που απασχόλησε με τις αυθαιρεσίες του και το αγιοπανλίτικο μετόχι του Πύργου–Μαροβίτσα (φιρμάνια εκδόθηκαν σε βάρος του και στα έτη 1547 και 1548. Κοτζαγεώργη, ό.π. σ. 139), τότε μπορούμε να μιλήσουμε ή για μετακίνηση Γιουρούκων από την περιοχή του Παγγαίου προς τη Βισαλτία στο πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα ή άσκηση ημινομαδικής κτηνοτροφίας από πλευράς τους στην ευρύτερη περιοχή του Στρυμόνα.

81. ΑΙΜΠ, σημ. κεμ. 60. Κατά τον Fr. Brunet («Sur l' hellénisation des toponymes Slaves en Macédoine Byzantine», *TM* 9 (1985) 263) πρόκειται για το όνομα του οικισμού προέρχεται από το παλαιοσλαβικό *ostrog*.

82. Παλαιοχώριο Χρυσής αναφέρεται σε αφιερωτήριο πύργου στη μονή Χιλανδαρίου από την Ελισάβετ, χήρα του Στέφανου Δουσάν, Μ. Živojinović, «Chantax et les moulins», *ZRVI* 23 (1984) 122. Η ίδια, «Le domaine de Chilandar sur le territoire byzantin de 1345 a 1371», *ΑΣ* 4 (1997) 23.

83. Ο σχετικός προβληματισμός διατυπώνεται από τον Παπάγγελο (ό.π., σ. 348).

Χρυσάβα - Δεκαλίστα, που σύμφωνα με φερμάνι (1790)⁸⁴ ήταν καθοριστικό για το γεωγραφικό προσδιορισμό του βορειοδυτικού ορίου του μετοχίου. Η θέση του εντοπίζεται μεταξύ των υστεροβυζαντινών χωριών Οστροζηνίκου και Δεκαλίστας, πολύ κοντά στο δεύτερο, όπου σήμερα το σύγχρονο μικροτοπωνύμιο *Ξάφου*⁸⁵.

Σταθερό σημείο στην παρακολούθηση της οριογραμμής του μετοχίου αποτελεί ένα *δίστρατο*⁸⁶ βόρεια από το σύγχρονο χωριό της Παλαιοκώμης.

84. ΑΙΜΠ, όπως σημ. κειμ. 39. Στη μετάφραση του φερμανιού που απόκειται στο αρχείο της Μονής προτείνεται ο όρος *Χρυσιωνή*. Σε αντίγραφου φερμανιού με τα στοιχεία Φ/49 ή Ζ/61, *suret-i ferman*, μέσα Safer 1200 ή 3-12/12/1785, που μετάφρασή του απόκειται στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (Απόσπασμά της δημοσιεύθηκε από τον Παπάγγελο, ό.π., σ. 350-1), προτείνεται η ονομασία *Χρυσκόνη*. Οι δύο αυτές μεταφραστικές προτάσεις φαίνονται λανθασμένες. Η Δεκαλίστα αναφέρεται ως θέση εγκατάστασης στους υστεροβυζαντινούς χρόνους. Γ. Καφταντζή, ό.π., σ. 21 σημ. 68. Π. Σαμσάρη, *Βυζαντινοί τόποι*, ό.π., σ. 256, όπου και βιβλιογραφία. Ως χωριό εγγράφεται στους οθωμανικούς φορολογικούς καταλόγους του 14^ο αι. ΑΙ. Stojanofski, ό.π., σσ. 333-4. Ως *ρέμα Δεκαλίστας* σημειώνεται στο επιτελικό χάρτη (ΓΥΣ, 1928, εικ. 3). Σήμερα επιβιώνει ως ονομασία λόφου βορειοδυτικά του χωριού Παλαιοκώμη, δίπλα στον ομώνυμο χείμαρρο.

85. Πρόκειται για ανθρωπωνύμιο θηλυκού γένους που αναμφίβολα παράγεται από μια Χρυσάφω. Θεωρούμε πολύ εύκολη την εξέλιξη της ονομασίας Χρυσάβα σε μια πιο σύγχρονη Χρυσάφω. (Ξάφου<Χρυσάφω<Χρυσάβα, η). Στοιχείο ανθεκτικότητας του μικροτοπωνυμίου στο χρόνο είναι η διατήρηση του θηλυκού γένους του. Για τη θέση του (ΓΥΣ, 1928, εικ. 3). Η εγγύτητα των δύο τοπωνυμίων Χάρσοβας ή Χρυσάβας και Δεκαλίστας αποκλείει την περίπτωση σύγχυσης της πρώτης με τη βυζαντινή Χρυσούπολη που βρίσκεται βέβαια στο μυχό του κόλπου του Ορφανού αλλά και με τους οικισμούς Άνω και Κάτω Κρούσοβο, γιατί η δεύτερη είναι εντοπισμένη γεωγραφικά ΒΔ της Παλαιοκώμης. Στο verso πάντως χειρόγραφης μετάφρασης αντιγράφου κτηματολογίου με τα κτήματα της Μονής, γραφής πιθανότατα του 19^{ου} αι., καταχωρίζεται μετάφραση του αντιστοίχου αποσπάσματος των κτημάτων της Μονής Καρακάλλου (ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/26 ή ΣΤ/19β, *suret-i defter* (μετάφρ.), 1133 ή 1720-1721). Δύο είναι οι καταχωρίσεις που αφορούν την περιοχή (sic): *εις τὸ χάντακα ἀμπέλια στρέματα ὅλα 16/εις τὴν ἐπαρχίαν ζήχνα εις τὸν καζάν εις τὸ χορίον χάρσοβα ἔν τσιφτλίκι μὲ ἀμπέληα καὶ κήπον*. Μολονότι η Μονή Καρακάλλου διέθετε μετόχια και στην περιοχή του Κρουσόβου φαίνεται πιο πιθανό η καταχώριση να αφορά στο ίδιο χωριό των Παντοκρατορινών εγγράφων, δίπλα στη Δεκαλίστα. Πάντως για τη θέση της βυζαντινής Χρυσάβας έχει προταθεί τοποθεσία κοντά στο Καρυδοχώρι (Kirtsevo) Σερρών, βλ. Α. Dunn, «Byzantine topography of Southeastern Macedonia», *Πόλις και χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη. Μνήμη Δ. Λαζαρίδη (Πρακτικά αρχαιολογικού συνεδρίου, Καβάλα, 9-11 Μαΐου 1986)*, Θεσ/νίκη 1990, σσ. 319-322 και Π. Σαμσάρη, *Βυζαντινοί τόποι*, ό.π., σσ. 636-638.

86. *Actes du Pantokrator*, αρ. 16.13, 17.31. Το δίστρατο ένωνε τους δρόμο Άνω Λακκοβίκιας-Προβίστας-Ζαβαρνίκιας-Ζδραβικίου (γνωστό και σήμερα ως *Ζαβαρνικόστρατα*) με το δρόμο Μαρμαρίου-Ροδολίβους. Εκατό μέτρα πιο βόρεια-βορειοδυτικά του δίστρατου σώζεται μέρος του στενού λιθόστρωτου δρόμου, 25 μέτρων περίπου, για το οποίο γίνεται λόγος στα φερμάνια του τέλους του 18^{ου} αι. Πολύ κοντά στο σημείο αυτό τοπωνύμιο *Ιμάμ-τσεσμέ* διασώζει την ύπαρξη κρήνης που επίσης χρησιμοποιείται ως οροθέσιο στα προαναφερθέντα φερμάνια. Ήταν γνωστή και ως *Βουλγαρόβρωση*, μετά την επισκευή της που πραγματοποίησαν οι Βούλγαροι κατά την τριχρόνη κατοχή του 1916-18 (πληροφορία: Δ.

Ακολουθώντας, η οριογραμμή σύμφωνα με οθωμανικά έγγραφα οδηγούσε σε κρήνη, μέσα στο ρέμα. Επιτόπια έρευνα ανέδειξε σύγχρονη βρύση στη θέση της παλαιάς, 150 μέτρα περίπου βορειότερα από το σωζόμενο παλαιό προσκυνητάρι της Αγίας Παρασκευής και κοντά στο παρακείμενο σύγχρονο παρεκκλήσι της. Κάτοικοι της περιοχής θυμούνται ότι παλαιά κρήνη από πωρόλιθο υπήρχε μέχρι πριν δύο περίπου δεκαετίες στη θέση της σύγχρονης.

Στο βόρειο σύνορο του μετοχίου δεσπόζει το *Αγιασμάτι*(ι). Το αρχικό τοπωνύμιο, στη θέση του οποίου οργανώθηκε στη συνέχεια τσιφλίκι και τελικά το μετόχι Αγιασμάτι, όπως διασώζονται σε έγγραφα της οθωμανικής διοίκησης⁸⁷, οφείλουν το όνομά τους στην ύπαρξη πηγής με λατρευτικό τόπο, παρεκκλήσι ή εκκλησία, που το νερό της, κατά τους πιστούς, είχε θαυματουργικές ιδιότητες⁸⁸. Η πρωϊμότερη αναφορά του παντοκρατορινού τόπου βρίσκεται στο προαναφερθέν χοτζέτι του 1505⁸⁹, ενώ απαντά και σε φιορμάνι (1516)⁹⁰. Ως μικροτοπωνύμιο απαντά συχνά στην περιοχή του νομού Σερρών και αλλού⁹¹. Η επιτόπια έρευνα απέδωσε: α. ξηροκρήνη με το

Ζαγαλιώτης, κατοίκου Παλαιοκώμης, 93 ετών). Σήμερα δε σώζεται. Στο ίδιο μέρος, βόρεια του δίστρατου, τοποθετεί μαρτυρία μοναχού τους *Βουλγάρικους Αραμπάδες*, δηλαδή τους διανοιγμένους από τους Βούλγαρους καρόδρομους, την ίδια περίοδο, για να προσδιορίσει καλύτερα την ακριβή θέση του: ΑΙΜΠ, επιστολή Ιακώβου, όπως σημ. κειμ. 60.

87. ΑΙΜΠ, όπως σημ. κειμ. 69.

88. Δ. Σ. Λουκάτου, *Θ.Η.Ε.*, τ. 1^{ος}, 1962, στη λέξη αγίασμα. Του ίδιου, «Η θρακική λατρεία των αγιασμάτων», *Πρακτικά Β' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου*, Κομοτηνή 12-22 Μαρτίου 1975, Θεσ/νίκη 1976, σσ. 229-241. Για σχετική βιβλιογραφία του ίδιου, *Εισαγωγή στην ελληνική Λαογραφία*, έκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1992, σ. 260. Για το περιεχόμενο του όρου και επιπλέον βιβλιογραφία: Κ. Χρυσοχοΐδη, «Τα οικονομικά των επισκόπων στις πρώτες δεκαετίες του 16^{ου} αιώνα και η περίπτωση του Γενναδίου Σερρών», *Σύμμεικτα* 12 (1998) 301-302.

89. ΑΙΜΠ, όπως σημ. κειμ. 13.

90. Salakides, ό.π., σ. 91.

91. Αναφέρεται σε συμβόλαιο ενυπόθηκου δανείου του 1935 κατοίκου της Λακοβίκειας ή Παλιάς Μεσολακκιάς αλλά και ως Αγιασμάτες σε δύο διαθήκες του 1925 και του 1930, κατοίκων του ίδιου χωριού, βλ. Γ.Α.Κ. Σερρών, αρχείο συμβ. Κ. Τριανταφυλλόπουλου, κυτ. 76, αρ. εγγρ. 34.090 / 5-7-1935 και αρχείο συμβ. Κων. Παπαδήμα, κυτ. 2, αρ. εγγρ. 5.458 / 30-9-1925 και κυτ. 3, αρ. εγγρ. 14.421/2-5-1930 αντίστοιχα. Επίσης στον επιτελικό χάρτη της (ΓΥΣ, 1928) σημειώνεται η θέση του ως Αγιασματάδες, νοτίως της Παλαιοκώμης. Προφανώς ο πληθυντικός οφείλεται στην επίδραση του ονόματος πολλών γειτονικών μουσουλμανικών οικισμών (Τσακαλάδες, Ντρανλήδες κ.λπ.). Επιπλέον, όσον αφορά στις περιοχές Φυλλίδας και Βισαλτίας το τοπωνύμιο εντοπίζεται σε παραλλαγές, ως εξής: ως *Αγιασμάτι*(ι) εκτός της Νέας Μεσολακκιάς και στην Παλαιοκώμη, ως *Αγιάσματα* στη Νέα Ζίχνη και στο Αμυγδαλοχώρι της Βισαλτίας (πρώην Ραχμανλί, σήμερα ερειπωμένο), ως *Αγιάσματα* αλλά και *Αγιάσμα* στο Δόμηρο και στη Δήμητρα, ως *Αγιάσμα* στην Παλαιοκώμη, στο Ροδολίβος, στην Αγγίστα ή στο Μανδήλιο ενώ στη Δάφνη ως *Αγιάσμα* και *Αγιασμοί*. Για το *Αγιάσμα* στο Μανδήλι και γενικά στο νομό Σερρών και αλλού, βλ. Ν. Μπαλάνου, «Το Αγιάσμα», *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 2 (1976) 127-131. Πληροφορία για ύπαρξη πηγαδιού με το όνομα *Αγιάσμα της Αγίας Φωτεινής* δυτικά της Αμφίπολης, προφανώς σχετιζόμενο με ένα από τα δύο παρεκκλήσια της, διασώζει ο Αστέριος Γούσιος το

όνομα *Αγιασμάτ(ι)* 300 μέτρα ανατολικά από το χωριό Νέα Μεσολακκιά⁹², όπου και εκκλησία παλαιότερα σε παρακείμενο αγρό σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες⁹³, β. θέση 700 μέτρα δυτικά από την Παλαιοκώμη, όπου και προσκυνητάρι της Αγίας Παρασκευής⁹⁴ με πηγή μαζί με κατεστραμμένη εκκλησία και γ. τοπωνύμιο *Αγιάσμα* βορειοδυτικά της Παλαιοκώμης κοντά στη θέση *Δεκαλίστα*⁹⁵. Η δεύτερη τοποθεσία αποτελεί όριο του μετοχίου, αφού είναι γνωστό ότι η μονή Παντοκράτορος διατηρούσε υποστατικό μέχρι το 1933⁹⁶, οπότε και απαλλοτριώθηκε μαζί με τα κτήματα που κατείχε

οποία συνδέει μάλιστα με τοπικό θρύλο: Α. Γούσιου, *Η κατά το Πάγγαιον χώρα, Λακκοβηκίων τοπογραφία ήθη, έθιμα και γλώσσα*, Λειψία 1894, σ. 28. Πάντως πηγάδι (well) σημειώνεται σε χάρτη της Στρατιάς Ανατολής: Νο 290, φ. Cajagzi, 19-4-17, σε πολύ κοντινό σημείο με το παρεκκλήσι της Αγίας Φωτεινής της κτηματικής περιοχής Νέων Κερδυλλίων. Ακόμη Αγιάσμα, σύμφωνα με κτητορική επιγραφή, κτίστηκε στο γειτονικό Κάτω Κρούσοβο (σήμερα ακατοίκητο), κοντά στην εκκλησία των Αγίων Αναργύρων, στις 17/30 Αυγούστου 1920, βλ. σχ. Χ. Κονκούλη-Χρυσανθάκη, «Κερδύλιον-Κρούσοβος- Άνω και Κάτω Κερδύλιον», Αφιέρωμα στο Ν. G. L. Hammond, Παράρτημα Μακεδονικών της Ε.Μ.Σ., αρ. 7, σσ. 269, 277, εικ. 11. Γενικά μπορούμε να πούμε πως συναντιέται σε όλο τον ελληνικό χώρο. Οροθέσιο *το λεγόμενον Αγιασμάτην* αναφέρεται σε παραχωρητήριο του ερειπωμένου μονυδρίου του Καλύκα από τον Πρώτο του Αγίου Όρους Γαβριήλ στη μονή Φιλοθέου το 1141. Κ. Παυλικιάνωφ, *Σλάβοι μοναχοί στο Άγιον Όρος από τον Ι΄ ως τον ΙΖ΄ αιώνα. Η εμφάνιση Σλάβων μοναχών στα Ελληνικά Αθωνικά καθιδρύματα και οι απαρχές της παρουσίας τους στις μονές Ζωγράφου και Παντελεήμονος*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 184. Πρβλ. επίσης το *Αγιασμάτι, χωριό νότια του Αϊβαλιού της επαρχίας Περγάμου, στη Δυτική Μικρά Ασία, την εκκλησία του Σταυρού του Αγιασμάτη στο Τρόδος της Κύπρου και τον οικισμό (σήμερα ακατοίκητο) Αγιασμάτσι στην κοινότητα Πρίνου νομού Ρεθύμνου*. Για τον τελευταίο, βλ. Μ. Σταματελάτου - Φ. Βάμβα, *Επίτομο Γεωγραφικό Λεξικό της Ελλάδος*, έκδ. "Ερμής", Αθήνα 2001, στη λέξη.

92. Σύμφωνα με χοτζέτι (1505), ΑΙΜΠ, όπως σημ. κειμ. 13 και με φιομάνι (1516) Salakides, ό.π., σ. 91.

93. Μαρτυρία Παναγιώτη Τσέλιου, κατοίκου Ν. Μεσολακκιάς, 74 ετών.

94. Ν. Μουτσόπουλου, *Τα τζάτζαλα, το πανάρχαιο έθιμο της αναρτήσεως ρακών σε δέντρα, πλάι σε «αγιάσματα» για την ίαση των ασθενών*, Θεσ/νίκη 2000, σ. 130. Γίνεται γνωστή και από τη μαρτυρία διατήρησης κτήματος της μονής Παντοκράτορος εξαρτώμενου από το μετόχι Προβίστας, όπως περιγράφεται σε επιστολή των επιτρόπων της Μονής από 2-15/10/1919 προς το δικηγόρο Θεσ/νίκης Κων. Καμμώνα: (ΑΙΜΠ, δακτυλ. αντίγραφο από το φάκ. εξερχόμενης αλληλογραφίας 1919. Περίληψή του στο πρωτόκολλο αλληλογραφίας 1919, αρ. 118) και νεότερη μαρτυρία του μοναχού Ματθαίου (όπως σημ. κειμ. 72): «Τὸ μετόχιον αὐτὸ ὡς ἀπέραντο ἦτον εἰς δύο μέρη... καὶ δύο ὀνομασίες παλαιῆς Μαρμαρατζικὸν τὸ Γενίκιοϊ συνέχεια ἰδίου μετοχίου εἰς Αγιασμάτι Προβίστας. Μετόχιον μὲ τὰς γαίας καὶ κήπους μὲ ναὸν μὲ δεξαμενὰς μὲ τρεῖς πηγὰς βρύσες, ἡ μία μὲ ὑπογραφὴ ἀρχαία ἑλληνικὴ».

95. Η θέση συνδέεται επίσης με παράδοση ανάρτησης ρακών.

96. Η Μονή διατηρεί στη θέση αυτή κήπο και αμπέλι από τα οποία εισπράττει ενοίκια κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα όπως φαίνεται από την αλληλογραφία με τους αντιπροσώπους της στην Προβίστα, αλλά και με τους οικονόμους μοναχούς που στέλνονται κατά καιρούς. Χαρακτηριστικά, ο μοναχός Ησύχιος, οικονόμος των δύο μετοχιών Προβίστας και Γενίκιοϊ, σε κατάλογο εσόδων και εξόδων τους για το διάστημα από 27/9 ως 24/12/1877, συνημμένο στην από 14/4/1888 επιστολή του, καταχωρίζει στα έσοδα της

στην Προβίστα.

Το όριο του μετοχίου διερχόταν κοντά από το ναό της Παναγίας στο σημερινό χωριό της Παλαιοκόμης⁹⁷. Ισχυρή ένδειξη της μοναστηριακής παρουσίας αποτελεί ο παλαιός καλογερικός πύργος που σωζόταν μέχρι το 1990 περίπου⁹⁸. Στη συνέχεια συναντούσε μέσα στο χωριό της Προβίστας δύο κρήνες που η μία τους διατηρούσε ελληνική επιγραφή⁹⁹. Το σύνορο κατευθυνόταν νοτιοανατολικά προς το χωριό Άνω Λακκοβίτσια, με καμπή που εντοπίζεται στη θέση *Γιαλαντζί βρύση* (βλ. χάρτης ΓΥΣ, εικ. 2). Η διαμόρφωση της μετοχιακής έκτασης στην περιοχή γίνεται γνωστή από τα δύο γνωστά υστεροβυζαντινά έγγραφα. Περιέκλειε τρεις τούμπες¹⁰⁰, ενώ απομακρυνόταν από το *Παλαιόν Πηγάδιον*, που το 1394 θεωρείται ήδη *Παλαιοχώριον*¹⁰¹.

Στη κορυφή του ανατολικού με το νότιο σκέλος της οροθετικής γραμμής του μετοχίου, εντοπίζεται το οροθέσιο *Κονίτσε Ντερέ* με αφητηρία την ομώνυμη πηγή στην ευρύτερη περιοχή *Βρύσες* (βλ. χάρτη ΓΥΣ, εικ. 3). Εμφανίζεται στα φερμάνια που εκδόθηκαν στο τέλος του 18^{ου} αι. για την επα-

Προβίστας: 20 γρόσια από ενοίκιο αμπελιού, 500 γρόσια από ενοίκιο κήπου και από πώληση δύο δένδρων 150 γρόσια. Στα έξοδα περιλαμβάνει 145 γρόσια από την επισκευή της οικίας στην Προβίστα και 74 γρόσια από την επισκευή στέγνας του κήπου. (ΑΙΜΠ, φάκ. επιστολών νομής, αρ. εγγρ. 5).

97. Πρέπει να σημειωθεί ότι το χωριό βρισκόταν σε άλλη θέση πιο ανατολικά από το σημερινό, πριν να καταστραφεί από τους βομβαρδισμούς του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου.

98. Μαρτυρία Δημητρίου Ζαγαλιώτη, όπως σημ. κεμ. 86. Λίγα μέτρα πιο δυτικά από την εκκλησία της Παναγίας σώζεται πηγάδι. Είναι πιθανό λόγω της θέσης του και της σημασίας του να πρόκειται για το ίδιο που σύμφωνα με χοτζέτι που απόκειται στο αρχείο της Μονής, το είχε αγοράσει το 1857 ο κάτοικος της Προβίστας Νάσος (ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/ 79 ή Ζ/11, hüccet, 20 Zilhicce 1273 ή 30/7/1858) και το δώρησε, στη συνέχεια στη Μονή μαζί με το χωράφι μέσα στο οποίο βρισκόταν.

99. Οι δύο κρήνες της Προβίστας είναι γνωστές και από άλλες πηγές. Ενδεικτικά: Abbott, ό.π., σ. 236.

100. Μία είναι γνωστή με το όνομα Γιάβρικος και συνδέεται από την Β. Κράβαρη με τη θέση Λιάμβρονκος (*Actes du Pantocrator*, αρ. 16.14, 17.34), όπου και πηγή. Δυτικότερα εντοπίζεται τεχνητή τούμπα συλημένου Μακεδονικού τάφου. Για τις τρεις τούμπες, όπως εμφανίζονται στα 1505, όπως σημ. κεμ. 80.

101. *Actes du Pantokrator*, αρ. 16.16, 17.38. Π. Σαμσάρη, *Βυζαντινοί τόποι, ό.π.*, σσ. 428-429. Εντοπίζεται δύο χιλιόμετρα Β-ΒΔ από την Άνω Λακκοβίτσια. Η ονομασία συνδέεται με την τοποθεσία *Παληουπ'χάδα*. Τη θέση μας υπέδειξε ο Χρ. Θρασκιάς, κάτοικος Νέας Μεσολακκιάς, 74 ετών. Επιφυλάξεις για τον εντοπισμό του βυζαντινού χωριού προκαλούν οι αναφορές των τελευταίων μετοχιάρων μοναχών καθώς φαίνεται πως αναφέρονται σε θέση κοντινή στο Γενίκιοϊ, ενδεχομένως στην Αγία Φωτίδα. ΑΙΜΠ, φάκ. «Επιστολαί των οικονόμων της Ι.Μ.Π. αφορώσαι το Μετόχιον Γενί-κιοϊ», έγγρ. 26, επιστολή Ματθαίου μοναχού από το Γενίκιοϊ, 22/12/1924 ή 4/1/1925: «οί γείτονες [οι Πόντιοι πρόσφυγες] έκαμαν τόν νάρθηκα έκκλησίαν και μās έπήραν και τò προσκυνητάρ[ι] και από Αγία Φωτεινή μās άπαγορεύουν και μάλιστα την Παλαιά Πηγάδα ό Ντίνας [κάτοικος Γενίκιοϊ] ήθέλει νά την σπείρη...».

ναβεβαίωση των συνόρων του μετοχίου¹⁰². Η πορεία του ρέματος συμβάλλει με το *Τσακάλ Ντερέ ή Τσακαλόρρεμα*¹⁰³ (στο χάρτη της ΓΥΣ, διέρχεται από τη θέση *Κατσίκια βρύση*, εικ. 3) δυτικότερα ορίζοντας τμήμα από το νότιο σύνορο του μετοχίου μέχρι τη θέση *Πηγή Καστά*.

Την εξακρίβωση των οροθεσιών του μετοχίου διασφαλίζουν οι πολλαπλές εκδόσεις επίσημων εγγράφων, οι οποίες είναι ενδεικτικές για την έκταση και τον πλούτο του. Η εκμετάλλευσή του είχε αρχίσει από τους αδελφούς και κτίτορες της μονής Αλέξιο και Ιωάννη στους υστεροβυζαντινούς χρόνους, στην περιοχή του κάτω ρου του ποταμού Στρυμόνα με τις εύφορες εκτάσεις και τους δασμούς της βασιλικής οδού που περνούσε από την Αμφίπολη¹⁰⁴. Η παρουσία του μετοχίου φαίνεται σε *προστακτικό γράμμα* ότι καταμετρήθηκε και ελέγχθηκε το 1542 μετά από προσφυγή των μοναχών για την διόρθωση του φόρου δεκάτης¹⁰⁵. Η Μονή εξασφάλισε επίσης προσόδους από την εντατική αλιεία με μεγάλη παραγωγή χελιών, όπως προκύπτει από φερμάνι επιβολής σχετικού φόρου το 1620¹⁰⁶ και από το δικαίωμα θερινής βοσκής το 1576¹⁰⁷. Ενδιαφέρον συγκεντρώνει φερμάνι του 1543, το οποίο κάνει γνωστή την απαλλαγή χριστιανών κατοίκων

102. ΑΙΜΠ, όπως σημ. κειμ. 16. Πολύτιμες στάθηκαν για την ταύτιση αυτού του σημείου οι πληροφορίες των προαναφερθέντων κατοίκων της Νέας Μεσολακκιάς. Πιο ειδικά η συγκεκριμένη βρύση σήμερα ονομάζεται: *Ψηλ' του Τσιμουόδι*.

103. Στο φερμάνι του 1785 (ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/49 ή Ζ/61, όπως σημ. κειμ. 16) γίνεται λόγος για κάποιο λόφο τσακαλιών (*Τσακάλ-τεπέ*), θέση που σχετίζεται με τον παρακείμενο οθωμανικό οικισμό *Τσακαλάδες*. Για την ακριβή θέση του οικισμού βλ. τον χάρτη Γ.Υ.Σ., (φ. Ροδολείβος-Στρατονίκη, κλ. 1:100.000, Μάρτ. 1934), όπως δημοσιεύεται από τον Παπάγγελο, ό.π., σ. 345.

104. Χρυσοχοΐδη, ό.π., σσ. 17-18. Η μέχρι τώρα έρευνα υποστήριξε τη διέλευση της Εγνατίας οδού από το ανατολικό τείχος της αρχαίας Αμφίπολης, βλ. ενδεικτικά: Μ. Οτατζή, «Ένα μιλιάριο από το Μικρό Σούλι Σερρών: συμβολή στη μελέτη της πορείας της Εγνατίας οδού», *Διεθνές Συνέδριο Σερρών*, σ. 117. Γενικά για την πορεία της Εγνατίας από την περιοχή της Αμφίπολης, βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, *Ιστορική γεωγραφία της ανατολικής Μακεδονίας κατά την αρχαιότητα*, Θεσ/νίκη 1976, σσ. 43-48 με σχετική βιβλιογραφία. Τ. Stoianovich, «A route type: The Via Egnatia under Ottoman rule», *The Via Egnatia under Ottoman Rule 1380-1699. Halcyon Days in Crete II. A Symposium Held in Rethymnon 9-11 January 1994*, σσ. 210-211. Π. Τσατσοπούλου-Καλούδη, *Εγνατία Οδός. Ιστορία και διαδρομή στο χώρο της Θράκης*, Αθήνα 2005, σ. 17. Η ταύτιση της θέσης του Νησίου του Ζαστριού όμως υποχρεωτικά μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τουλάχιστον η βυζαντινή βασιλική οδός διερχόταν από τη θέση του *Παλαιού Πόρου* και παράλληλη προς την ανατολική όχθη του ποταμού Στρυμόνα οδηγούσε στο Μαρμάρι από τα δυτικά του. Το *Νησίον* διέθετε αγρούς και στις δύο όχθες του Στρυμόνα και μάλιστα στη μία όχθη, σύμφωνα με βυζαντινές πηγές (W. Regel- E. Kurtz- B. Korabiev, *Actes de l' Athos IV: Actes Zographou*, S. Petersburg 1907, αρ. 29.80-1), κοντά στη δημόσια οδό διέθετε το 1333 «κηρωτοτόπιον», βλ. Ι. Παπάγγελο, ό.π., σ. 347 σημ. 71. Μόνο έτσι γίνεται κατανοητή η αναγνώριση του Μαρμαρίου ως κλειστούρας και η συνεπακόλουθη φοροαπαλλαγή των κατοίκων του, λόγω της φύλαξής της.

105. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/9 ή ΣΤ/20b (μετάφρ.) Muharrem 949 ή 17/4-16/5/1542.

106. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/ 89 ή Ζ/34, ferman, τέλη Muharrem 1030 ή 6-15/12/1620.

107. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/ 88 ή ΙΑ/27b, ferman, 983 ή 1576.

του χωρίου Μάρμαρα από στρατιωτικούς φόρους και αβαρίες (έκτακτες εισφορές) με αντάλλαγμα τη φύλαξη της κλεισωρίας (διάβασης)¹⁰⁸. Η ανάγνωση του εγγράφου με τη σαφή εγκατάσταση μόνιμου πληθυσμού στο μετόχι αφήνει να διαφανεί η ανάδειξή του σε κομβικό σημείο εμπορίου και συγκοινωνιών που διεξάγονταν από το Μαρμάρι.

Η σύνταξη μίας σειράς φερμανιών και ιεροδικαστικών αποφάσεων που εκδόθηκαν με αιτήσεις των μοναχών της Μονής, φανερώνει απόπειρες καταπατήσεων της κτηματικής περιουσίας από αξιωματούχους (σπαχήδες, βοεβόδες, αγιάνηδες¹⁰⁹), αλλά και Γιουρούκους εγκαταστημένους στο ανατολικό του τμήμα¹¹⁰. Φερμάνι του σουλτάνου Σουλεϊμάν Α΄ που εκδόθηκε το

108. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/10 ή Ζ/ 52a, ferman, 19 Zilhicce 949 ή 26/3/1543.

109. Εντυπωσιακή είναι μία σειρά απαγορεύσεων επιπρόσθετων φόρων εις βάρος των υποχών (βιβαρίων) της Μονής το 1634 (ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/14 ή Ζ/23b, όπως σημ. κεμ. 7), το 1687 κατά του Αχμέτ βοεβόδα (ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/20 ή Ζ/55b, τέλη Safer 1099 ή 17-25/12/1687), το 1697 εναντίον υπαλλήλων (ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/22 ή Ζ/80, ferman, 18 Receb 1108 ή 31/1/1697).

110. Πληθυσμοί εγκαταστάθηκαν στην περιοχή κατά το 1385, βλ. T. Gökbilgin, *Rumeli' de Yürükler, Tatarlar ve Evlâdi Fâtihân*, Istanbul, 1957, σ. 12. Φ. Π. Κοτσαγεώργη, *Η αθωνική μονή Αγίου Παύλου κατά την οθωμανική περίοδο*, διδακτ. διατριβή, στη σειρά: Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών 2, University Studio Press, Θεσ/νίκη 2002, σσ. 92-5. Από φερμάνι του Σουλτάνου Σελίμ Α΄ που απόκειται στο αρχείο της μονής Βατοπεδίου και η έκδοσή του (1516) προκλήθηκε με αίτηση των Παντοκρατορινών μοναχών Διονυσίου και Μακαρίου, προκύπτει η καταπάτηση κτημάτων της Μονής στις θέσεις Αγιασμάτι και Παλιόλουτρος, βλ. Salakides (ό.π., σσ. 91-92), ο οποίος διαβάσει με επιφύλαξη Ayazmoz που εμφανώς ταυτίζεται με το Αγιασμάτι. Δίχως αμφιβολία είναι η ομώνυμη θέση που ταυτίζεται με ξηροκρήνη 300 μ. ανατολικά από τη Νέα Μεσολακκιά. Ανατολικότερα εντοπίζεται μέχρι σήμερα η θέση Παλιόλουτρος που παραλλάσσει σε Παλαιόλουτρος, γνωστή άλλωστε και από νεότερες συμβολαιογραφικές πράξεις. Η παρουσία μουσουλμανικών πληθυσμών είναι βεβαιωμένη στους οικισμούς Ντεντελήδες, Ντρανλήδες, Ασκληήδες, Τσιτακλήδες, Τσακαλάδες και Αλη-Πασαλάδες από ανατολικά προς τα δυτικά. Χαρακτηρίζονται ως μαχαλάδες, όπως παρόμοιοι ορεινοί πρώην μουσουλμανικοί οικισμοί σε όλη την έκταση του νομού Σερρών, που αποδίδονται μάλλον καλύτερα με την οθωμανική ονομασία Oba. Το ίδιο όνομα αποδίδεται τουλάχιστον σε δύο οικισμούς στις κτηματικές περιοχές των δημοτικών διαμερισμάτων Οφρυνίου, Νέας Μεσολακκιάς και Αμφίπολης. Μαρτυρίες για κάποιους από αυτούς βλ. W. M. Leake, ό.π., σσ. 181-182 και Αστ. Γούσιου, ό.π., σσ. 10-11. Οι περισσότεροι από τους παραπάνω οικισμούς -σίγουρα οι δύο τελευταίοι- φαίνεται πως εγκαταλείπονται κατά το 1904. Σε υπόμνημα της Μονής προς το Υπουργείο Γεωργίας ΑΙΜΠ, φάκ. Ω/ αρ. εγγρ. 13, 23/5/1920) τονίζεται: «Οί τουρκοί μαχαλάδες (συνοικισμοί) τών έπηλύδων από δεκαπενταετίας περίπου, μη δυνηθέντες να έμπεδωθώσιν έν τοίς άγροίς τής άδικίας και άρπαγής ήρξαντο να άποικίζωνται είς διάφορα άλλα μέρη, έως ού κατά τò έτος τής άπελευθερώσεως τών μερών αύτών (1912) έξέλιπε πάν ίχνος αύτών, μη έχόντων άλλως τε και τίτλους ιδιοκτησίας πρòς νόμιμον έκποίησιν παντός ό,τι είχον προαρπάσῃ». Πάντως, μετά το 1913, οι μουσουλμάνοι κάτοικοι τουλάχιστον των Ντεντελήδων και Ντρανλήδων παραμένουν στις εστίες τους, για να αποχωρήσουν κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών του 1923. Έτσι, σύμφωνα με στατιστική (Αύγουστος 1915) αριθμούν 211 και 130 κατοίκους αντιστοίχως. Επιτελική Υπηρεσία Στρατού, Στατιστικοί πίνακες του πληθυσμού κατ

1540 και απόκειται στο αρχείο της Μονής¹¹¹, προστάζει την απομάκρυνση Γιουρούκων από τα όριά της.

Οι προσπάθειες των αγιορειτών μοναχών επικεντρώνονταν πάντοτε στο να εξασφαλίσουν για τα μετόχια τους κατ' αποκοπή πληρωμή των φόρων (maktu), γιατί ήταν πιο συμφέρουσα. Φαίνεται ότι και στην περίπτωση επίτευξης του στόχου τους αυτό το φορολογικό καθεστώς δεν είχε μονιμότητα ή δεν αφορούσε το σύνολο των προσόδων τους. Ακόμη και στην ευνοϊκή περίπτωση που οι πρόσοδοί τους κατευθύνονταν στην τροφοδοσία κάποιου βακουφίου οι μοναχοί είχαν να αντιμετωπίσουν τις αυθαιρεσίες των τοπικών αγιάνηδων (όταν κατά τον 18^ο αιώνα χάρις στην εκμετάλλευση του συστήματος της εκμίσθωσης των προσόδων είχαν γίνει πολύ ισχυροί) που δε δίσταζαν να προχωρούν σε διπλή φορολόγηση. Ιδιαίτερα διαφωτιστικά για τις ιστορικές τύχες του, αλλά και για την ευρύτερη ιστορική γεωγραφία της περιοχής, είναι τα τελευταία φερμάνια που εκδόθηκαν για λογαριασμό της Μονής και απόκεινται στο αρχείο της. Πανομοιότυπα σχεδόν στο περιεχόμενό τους προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες. Σύμφωνα με όσα περιλαμβάνουν φαίνεται πως το μετόχι μετά την κατάκτηση της περιοχής από τους Οθωμανούς εντάσσεται στο τιμαριωτικό σύστημα της αυτοκρατορίας τους. Υπάγεται εξ αρχής σε τιμάριο, τις προσόδους του οποίου εκμεταλλεύονται πάντα οι μεγάλοι βεζήρηδες της Κωνσταντινούπολης. Πρώτη αλλαγή του φορολογικού καθεστώτος του συμβαίνει στην εποχή του μεγάλου βεζήρη Ιμπραχίμ Πασά, όταν και τροφοδοτούσε κάποιο από τα βακούφια που είχε ιδρύσει¹¹². Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του σουλτάνου Σελίμ Β', πιο συγκεκριμένα το 1568, οι αρχές προχώρησαν στη δήμευση όλων των εκκλησιαστικών κτημάτων¹¹³. Το διάταγμα της δήμευσης

εθνικότητας των νομών Σερρών και Δράμας. Αθήνα 1919, σ. 17.

111. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/ 8 ή Ζ/18, ferman, τέλη Muharrem 947 ή 28/5-6/6/1540.

112. Έτσι όταν ο Pierre Belon περιέρχεται την περιοχή βεβαιώνει πως το μετόχι ανήκει στο βακούφι του μεγάλου βεζήρη, βλ. Παπάγγελου, ό.π., σ. 341 σημ. 45. Ο Makbul/Maktu İbrahim Paşa (1493;-1536) έγινε μεγάλος βεζήρης το 1523 και κράτησε τον τίτλο του ως το θάνατό του. Έτσι είναι πιο πιθανό η αφιέρωση των προσόδων του μετοχίου σε κάποιο από τα βακούφια που ίδρυσε - δε γνωρίζουμε σε ποιο ακριβώς - να έγινε μετά το 1523. Ήταν κουνιάδος και ευνοούμενος του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Νομοθέτη. Ιδιαίτερα μορφωμένος, απέκτησε μεγάλη οικονομική δύναμη μιας και εκμεταλλευόταν χάσι αξίας 3.000.000 άσπρων. Έλαβε και τον τίτλο του μπεηλέρμπε της Ρούμελης. Ίδρυσε βακούφια στην Κωνσταντινούπολη, στη Θεσσαλονίκη, στην Καβάλα και στη Μέκκα, βλ. T. Gökbilgin, «İbrahim Paşa» *İslam Ansiklopedisi*, τ. V/II, έκδ. MEB, 1975, σσ. 908-915 και *EP* τ. 3, σσ. 998-999. Για τα βακούφια του στην Καβάλα, Αι. Στεφανίδου, *Η πόλη-λιμάνι της Καβάλας κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Πολεοδομική διερεύνηση(1391-1912)*, διδακτ. διατρ. στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ, Θεσ/νίκη 1991, σσ. 253-255.

113. Για το ζήτημα της δήμευσης, βλ. Α. Fotić, «The Official Explanation for the Confiscation and Sale of Monasteries (Churches) and their Estates at the Time of Selim II», *Turcica* 26 (1994) 33-52 και J. C. Alexander (Alexandropoulos), «The Lord Giveth and the Lord Taketh Away: Athos and the Confiscation Affair of 1568-1569» στον τόμο: Ο Άθως κατά τους

παραχωρούσε προτεραιότητα εξαγοράς στο κυρίαρχο καθίδρυμα. Δώδεκα αγιορείτικες μονές, μεταξύ αυτών και η Παντοκράτορος, εξαγόρασαν την περιουσία τους. Ο βακουφναμές της μονής εκδόθηκε στις 17 Φεβρουαρίου του 1569 και φέρει την υπογραφή του σείχουλισλάμη Εμποουσουτ Εφέντη¹¹⁴. Το μετόχι εντάχθηκε και πάλι σε χάσι το έτος 1709/1710. Σημαντική είναι η αλλαγή του 1784/1785, όταν και πάλι αφιερώθηκε, αυτή τη φορά στην τροφοδοσία του βακουφίου του ναυστάθμου της Κωνσταντινούπολης (Καλιοντζηλάρ Κισλασί) με ιδρυτή του τον περίφημο Καπουδάν πασά, Γαζή Χασάν πασά¹¹⁵. Μετά από αυτά ενδιαφέρουσα είναι η εικόνα της φορολόγησης του μετοχίου γύρω στο 1790. Το προαναφερθέν¹¹⁶ φερμάνι του 1790 που απόκειται στο αρχείο της Μονής εκδόθηκε μετά από προσφυγή της κατά του αγιάνη της Ζίχνας Χασάν¹¹⁷, εκμισθωτή φόρων του τιμαριού (has) της Ζίχνας στο οποίο ήταν ενταγμένοι και οι δημόσιοι πρόσοδοι του Μαρμαρίου (Marmaratzik mukata'asi), και του αντιπροσώπου του στην Προβίστα κάποιου Σουλεϊμάν. Η κατηγορία ήταν πως έκτισαν παράνομα πολλά οικοδομήματα σε έδαφος του μετοχίου και κατέλαβαν τη μεγάλη υποχή (μπας ταλιάν) της Μονής κάτω από τη γέφυρα του Χάνδακα, με την ονομασία *Βαλάσα*. Το φερμάνι δικαίωσε τη Μονή και διέταξε τους τιμαριούχους να παραιτηθούν από τις απαιτήσεις τους επί της μεγάλης υποχής και να εγκαταλείψουν τα οικοδομήματά τους. Η συνολική πρόσοδος του μετοχίου, που αυτή την εποχή φέρει την ονομασία Αγιασματ(ι), ανέρχεται σε 9.000 άσπρα ετησίως και αποτελείται από την κατ' αποκοπήν πρόσοδο της μεγάλης υποχής που υπολογίζεται σε 510 άσπρα, των μύλων με επτά ξεύγη μυλόπετρες, σε 210 άσπρα, των υποχών χελιών σε 300 άσπρα, το δικαίωμα από το ψάρεμα μικρών ψαριών στα κανάλια των μύλων σε 217

14° ως και το 16° αι., ΑΣ 4 (1997) 149-200. Βλ. επίσης Φ. Π. Κοτζαγεώργη, *ό.π.*, σσ. 127-8.

114. Σύμφωνα με αναφορά στο φερμάνι. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/41 ή Ζ/65, όπως σημ. κεμ. 38.

115. Γνωστός από τον ρωσοτουρκικό πόλεμο που κατέληξε στη συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή του 1774. Πολλά άλλα αγιορείτικα μετόχια είχαν την ίδια τύχη σ' αυτή την περίοδο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διήγηση του Παντοκρατορινού μοναχού και αρχιμανδρίτη Αθανασίου σε επιστολή του από τη Θάσο στις 11/10/1954: «...κατοχήν και νομήν ... τὰ δύο ταῦτα ἀπώλεσαν πολλὰ Μοναὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἀγιορειτῶν ἀπὸ τοῦ Ρώσου Ἀλεξίου Ὁρλώφ (sic) 1775-1790, ὅπως τὸ Βατοπαῖδι ἀπώλεσεν τὸν Μοῦδρον, ὁ Ἅγιος Παῦλος, τὸ Φιλοθέου, τὸ Διονυσίου καὶ ἄλλαι Μοναὶ ἐν Λήμνῳ ἀρπαγέντα ὑπὸ τοῦ Καπετὰν Πασιᾶ καὶ πωληθέντα εἰς τοὺς χωρικούς. Τὸν δὲ Ἀλεξόπουρον καὶ τὸν Φακὸν ἐν Λήμνῳ κατώρθωσεν νὰ τὰ ἐξαγοράσῃ ὁ τότε Σκευοφύλαξ Κύριλλος (ἐκ Μυριοφύτου καταγόμενος) τὸ 1790 ἀπὸ τὸν Χαζινὲν τοῦ Σουλτάνου ... δανεισθεὶς ἀπὸ πλουσίους τοῦ Φαναρίου εἰς βάρος τῆς Μονῆς». ΑΙΜΠ, φάκ. εισερχόμενης αλληλογραφίας 1954, αρ. 238.

116. ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/52, ferman, 1-10 Receb 1204 ή 6-16/3/1790.

117. Είχε μεγάλη δύναμη και έπαιξε σημαντικό ρόλο στο εμπόριο βαμβακιού της εποχής, γι' αυτό και ονομαζόταν Χασάν Πασά ο Βαμβακάς. Πήρε και τον τίτλο του πασά και έφερε το βαθμό του καπισίμπαση, Κουτζακιώτη, *ό.π.*, σσ. 193-4, 196 σημ. 32. Σε άλλο αντίγραφο φερμανιού του 1785 φέρεται ως Χασάν Αγά (ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/47 ή Ζ/60α, όπως σημ. κεμ. 42).

άσπρα. Συμπεριλαμβάνονται επίσης οι πρόσοδοι της περαταριάς που συνδέει τα χωριά Μαρμάρι και Ορμάν¹¹⁸ αλλά και τα δέκατα (φόρος *özür* ή *özg*, εδώ το 1/8 της κάθε παραγωγής) από τα γεννήματα και άλλα προϊόντα του μετοχίου. Εξαιρούνται από την συνολική πρόσοδο του μετοχίου τα έσοδα από την εκμετάλλευση πλοιαρίου στο πέρασμα Χρυσέ, αλλά και μιας άλλης υποχής, στην ίδια τοποθεσία, ίδιας δυναμικότητας με το Μπας ταλιάν(ι), που η εκμετάλλευσή της ανήκει αποκλειστικά στους τιμαριούχους. Οι ίδιοι έχουν επίσης την αποκλειστική εκμετάλλευση των δεκάτων και των άλλων φόρων του χωριού Χάρσοβα. Επίσης τους ανήκουν κατά το μισό οι πρόσοδοι της μεγάλης υποχής, το κατ' αποκοπήν μίσθωμα των χελιών και των μικρών ψαριών και οι δασμοί όλων γενικά των υποχών του χασίου¹¹⁹.

118. Πρόκειται για χωριό που ταυτίζεται με μετόχι της Μονής Κουτλουμουσίου με το όνομα Πτελέα ή Φτελιά το 1527 (Balta, *ό.π.*, σσ. 210, 235-6). Ένα σύγχρονο μικροτοπωνύμιο Καραγάτσι (μεταφορά στην τουρκική της λέξης Φτελιά) ή Μπουρούνια, στην κτηματική περιοχή Ευκαρπίας κοντά στην περιοχή των βυζαντινών θέσεων Μούτζιανης και Χάνδακα εκτιμούμε ότι διασώζει τη θέση αυτού του μετοχίου. Ο Π. Θεοδωρίδης (*ό.π.* σ. 414) εντοπίζει το χωριό Πτελέα, των υστεροβυζαντινών χρόνων κοντά στα χωριά Λόκουβα και Μωρουσά του Στρυμόνα. Συχνά συγχέεται το συγκεκριμένο μετόχι με ένα άλλο μετόχι της Κουτλουμουσίου, επίσης της Πτελέας κοντά στο ερειπωμένο σήμερα χωριό Γεωργουλά. Στη δεύτερη περίπτωση η θέση του διασώζεται από το σύγχρονο μικροτοπωνύμιο Φτελιά, στην κτηματική περιοχή της Νιγρίτας Σερρών. Για αναφορές σ' αυτό το μετόχι, βλ. Καφταντζή, *ό.π.*, σ. 20 σημ. 59, Παΐσιου, *ό.π.*, σσ. 157-162, 167. Ζαφειρίου, *ό.π.*, σσ. 92-3. Π. Σαμσάρη, *Βυζαντινοί τόποι*, *ό.π.*, σσ. 481-484. Η ικανή απόσταση ανάμεσα στις δύο όχθες της λίμνης Δοξόμπους αποκλείει τη χρήση σχεδίας από το πέρασμα Χρυσέ. Πράγματι η διαφορά στους οθωμανικούς όρους που αποδίδονται στα μέσα πλεύσης προς την αντίπερα όχθη, όπως αυτοί φαίνονται σε φιρμάνι (ΑΙΜΠ, αρ. εγγρ. Φ/52, όπως σημ. κεμ. 116) είναι εμφανής: για την περαταριά από το Μαρμάρι στο χωριό Ορμάν: «*geşti-yi geşüd-i karye-yi Orman*», ενώ για το μικρό πλοίο που εξυπηρετεί το πέρασμα Χρυσέ: «*geşti der mua'yyer Hrise*». Φωτογραφία περαταριάς στο Γενίκιοϊ, του 1931, δημοσιεύει ο Καφταντζής. *ό.π.*, σ. 298.

119. Φιρμάνι του ίδιου έτους που απόκειται στο αρχείο της Μονής (αρ. εγγρ. Φ/53 ή Ζ/57, όπως σημ. κεμ. 39) εκδίδεται και πάλι λόγω καταπάτησης των κτημάτων του μετοχίου από τον Σουλεϊμάν, ανθρώπου του τιμαριούχου της Ζίχνης Χασάν. Η δίκη που ακολουθεί διεξάγεται μπροστά στη μεγάλη υποχή κάτω από τη γέφυρα του Χάνδακα. Ιδιαίτερη αξία και σ' αυτή την περίπτωση αποκτά και η παρακολούθηση των ορίων του μετοχίου. Παραθέτουμε σε ελεύθερη κάπως μετάφραση την περιγραφή: «Πιο κάτω από αυτό το νταλιάνι βρίσκεται ερειπωμένος ένας μύλος με τέσσερα μάτια. Ο άλλος μύλος με τρία μάτια είναι σε χρήση. Μετά το μύλο βρίσκονται τέσσερα νταλιάνια και νότια των νταλιανιών το βουνό Φωτίδα και από εκεί πιο κάτω ερείπια και δρόμος με σχοίνα. Μετά ένας Πύργος και μια εκκλησία κοντά στα αμπέλια Σαϊντιέ. Μετά ακαλλιέργητο έδαφος στο τσιφλίκι Μάρμαρα που συνορεύει με τη γέφυρα του Χάνδακα. Δίπλα στο ποτάμι ένας δρόμος οδηγεί στη Χάρσοβα-Δεκαλίστα. Από εκεί λιθόστρωτο καλντερίμι οδηγεί κοντά σε μια βρύση. Από εκεί [το όριο καταλήγει], ανηφορικά μέσω του δημόσιου δρόμου που οδηγεί στο χωριό Ασμέ [=Σέμαλτο], σε μια βρύση μέσα στο ρέμα. Από αυτό το σημείο μέσω του ρέματος στο δρόμο που οδηγεί στο χωριό Ζράννικ [=Σδραβίκι] και από εκεί στην εκκλησία του Μοναστηριού του Παντοκράτορα στο Αγιασμάτι. Από εκεί μέσω του δρόμου του Ζράννικ στο χωριό Πρά[βι]στα. Μέσω του ρέματος που βρίσκεται στο νότιο

Η επανάσταση του 1821 είχε θλιβερές επιπτώσεις στην οικονομική κατάσταση της αγιορείτικης πολιτείας. Η Μονή στερήθηκε την εκμετάλλευση του βιβαρίου (της μεγάλης υποχής) στο Στρυμόνα¹²⁰ σε μία εποχή που πολλά μετόχια εγκαταλείπονται οριστικά¹²¹. Η επανάσταση που κηρύχθηκε από τον Εμμανουήλ Παπά στη Μονή Εσφιγμένου προκάλεσε την οργή των οθωμανικών αρχών και πληθυσμών. Έτσι η μοναστική παράδοση, όπως καταγράφεται σε πολύ νεότερο έγγραφο γύρω στο 1939¹²², διασώζει την πληροφορία ότι οι μυλωνάδες μοναχοί σφάζονται. Η είδηση παραμένει, ωστόσο, ανεπιβεβαίωτη από άλλη πηγή. Κάτοικος και ταυτοχρόνως αντιπρόσωπος μετοχίου της μονής Παντοκράτορος στο γειτονικό χωριό Αηδονοχώρι αναφέρει σε επιστολή του ότι ο ορτακτής, καλλιεργητής με δικαίωμα ποσοστού επί της παραγωγής των χωραφιών, αρνείται στο εξής την εργασία εξαιτίας του μεγάλου φόβου για αντίποινα των Τούρκων. Η μαρτυρία είναι ενδεικτική για το κλίμα που επικράτησε στην περιοχή¹²³. Αναμφίβολα, ανάλογες ενέργειες συνοδεύτηκαν και από καταπατήσεις της εκεί κτηματικής περιουσίας της Μονής. Η ύπαρξη ικανού αριθμού χωριών Γιουρούκων στα όρια του μετοχίου οδήγησαν ασφαλώς στη συρρίκνωση της. Το ίδιο κρίσιμη για την τύχη των μετοχίων θα πρέπει να ήταν και η περίοδος του Κρμαϊκού πολέμου (1853-1856)¹²⁴, δίχως όμως να διακοπεί

μέρος του χωριού μέσα στο χωριό. Στο χωριό υπάρχει ένας Πύργος και ένα καλογερικό δωμάτιο. Από εκεί [το σύνορο οδηγεί] στην κρήνη του Παντοκράτορα που φέρει ελληνική ημερομηνία. Από εκεί στο Τσακαλόρρεμα (Τσακάλ-ντερέ) και μέσω αυτού στη βρύση που βρίσκεται στο ρέμα Κονίτσα. Από εκείνο το σημείο μέσω ενός στενού δρόμου σε ρέμα. Μέσω του ρέματος στην πηγή που βρίσκεται κοντά στα αμπέλια Σαϊντιέ, στο Πινάρ και στον Πύργο του Παντοκράτορα που έχει σιδερένια πύλη και σε μια εκκλησία. Από εκεί στη γέφυρα του Χάνδακα και από εκεί στο μέρος που λέγεται Χάρσοβα-Δεκαλίστα, μέρος που συνορεύει με το τσιφλίκι Αγιασμά[ι]».

120. ΑΙΜΠ, αρ. έγγρ. 238/11.10.1954, φ. 1^ν, όπως σημ. κειμ. 115.

121. Αναφορές σε απώλειες μετοχίων της Μονής Ξηροποτάμου κατά το 1821 στο: Ευδόκιμου Ξηροποταμινού, *Η εν Αγίω Όρει Άθω ιερά, βασιλική, πατριαρχική και σταυροπηγιακή σεβασμία Μονή του Ξηροποτάμου*, Θεσσαλονίκη-Σέρραι 1926, σ. 145, και της Μονής Διονυσίου στο: Γ. Κ. Παπάζογλου, *Μεταφρασμένα τουρκικά έγγραφα του μετοχίου "Ορφάνη" της μονής Διονυσίου του Αγίου Όρους (1535-1733)*, Αρχεόν Καβάλας αρ. 1, Καβάλα 1987, σ. 31. Φαίνεται επίσης πως Τούρκοι γείτονες καταπάτησαν κτήματα του αγιοπανυλίτικου μετοχίου του Πύργου- Μαροβίτσας: Κοτζαγεώργη, ό.π., σ. 218.

122. ΑΙΜΠ, επιστολή του μοναχού Ματθαίου, όπως σημ. κειμ. 72.

123. Επιστολή από 15/27-4^ο-1821 του επιτρόπου Χατζηγάσιου Δημ. Παπακρουστάλη, ΑΙΜΠ, φάκ. «Μετόχια /Αηδονοχωρίου». Περιγραφή του φακ. στο κατάστιχο: Κατάλογος Αθανασίου (1925), σ. 57. Παραθέτουμε απόσπασματά της διορθώνοντας την ορθογραφία του: «...έστω γνωστόν σας ότι ή περίστασις του παρόντος καιρού έτάραξεν τὸ πλείστον μέρος του κόσμου ... πλην του όρτακτσή όπου είχαμε διορίση διὰ τὸ μετόχι ἀπὸ μέρος του χωρίου του δὲν είναι τρόπος διὰ νὰ ἀπομείνη βιαζόμενος ὑπὸ τῆς κραταιᾶς έξουσίας...».

124. Στην προαναφερθείσα επιστολή των επιτρόπων προς το δικηγόρο Θεσ/νίκης Καμμώνα (σημ. κειμ. 94) αναφέρονται τα ακόλουθα: «Όποτε συκοφαντηθέντες οί έν Γενί Κιοϊ διαμένοντες οίκονόμοι καί μοναχοί τῆς Ι. Μονῆς παρὰ τῶν έπιτοπίων (δι' εὐνοήτους

η σύνδεσή τους με την κυρίαρχη Μονή¹²⁵. Μοναχοί στέλλονταν σε τακτά διαστήματα για την επιτόπια διευθέτηση οικονομικών ζητημάτων και τη διενέργεια «φωτισμάτων».

Η περιοχή τους έγινε πεδίο επιχειρήσεων μεταξύ ελληνικών και βουλγαρικών στρατιωτικών δυνάμεων το Μάιο και Ιούνιο του 1913, στη διάρκεια του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου¹²⁶. Με την απελευθέρωση (1913) αναπτέρωθηκαν οι ελπίδες της Μονής για την αναβάθμιση των μετοχίων της. Όμως η έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου επιφύλασσε νέα δεινά για όλους τους κατοίκους της περιοχής. Στις 18 Σεπτεμβρίου/1 Οκτωβρίου 1915 οι Αγγλογάλλοι αποβιβάστηκαν στη Θεσσαλονίκη. Στη συνέχεια οργάνωσαν ευρεία αμυντική ζώνη γύρω από την πόλη και επέκτειναν τις επιχειρήσεις τους κατά των Βουλγάρων στην περιοχή των εκβολών του Στρυμόνα. Έτσι ο ποταμός αποτέλεσε το όριο σύγκρουσης των δυνάμεων της Entente με τους Γερμανούς και τους Βουλγάρους. Στην περιοχή παρατάχθηκαν αγγλικές (16^ο Σώμα) με ελληνικές δυνάμεις¹²⁷ με την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο¹²⁸. Οι εκατέρωθεν βομβαρδισμοί, κυρίως του πυροβολικού, κυριολεκτικά ισοπέδωσαν ολόκληρα χωριά¹²⁹. Μεγάλες καταστροφές υπέστησαν

λόγους άρπακτικούς) τοὺς μὲν Μοναχοὺς φονεύσαντες ἔρριψαν εἰς τὸν ποταμὸν τοὺς δὲ μύλους καὶ τὰ λοιπὰ κατέστρεψαν καὶ ἄρπαξαν». Νεότερη πληροφορία για εγκατάσταση Κιρκασιών στους οικισμούς Αλη-Πασαλάδες και Τσακαλάδες (ΑΙΜΠ, Αίτησις συμβιβασμοῦ δικηγόρου Ευστ. Παγουρόπουλου, σ. 6, Αθήνα, 15/8/1965) παραμένει ανεπιβεβαίωτη. Ο οικισμός Αλη-Πασαλάδες είναι γνωστός και με το όνομα *Αλημπασιάτες*, όταν ο Leake (ό.π., σ. 182) περιέχεται την περιοχή το 1806. Μολονότι στην περιοχή των Σερρών εγκαταστάθηκαν περίπου 10.000 Τσερκέζοι, σύμφωνα με επιστολή του Έλληνα προξένου των Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλου προς τον πρόξενο Θεσσαλονίκης από τις 25 Σεπτεμβρίου 1876 (Αγγ. Σφήκα-Θεοδοσίου, «Απόπειρες εποικισμού Κιρκασιών στη Θεσσαλία», *Εγνατία* 1 (1989) 263), δεν άφησαν τεκμήρια της “δυναμικής” τους παρουσίας στην περιοχή των οθωμανικών οικισμών.

125. Η Μονή ανέθετε τη διαχείριση των μετοχίων της σε ντόπιους κατοίκους των δύο χωριών Γενίκοι και Προβίστα στο χρονικό διάστημα 1847-1912. Μεγάλος αριθμός επιστολών τους διατηρείται στο αρχείο της Μονής. Οι οικονόμοι μοναχοί παρέμεναν κατά διαστήματα στα μετόχια κυρίως στη διάρκεια των επισκευών των υποστατικών.

126. Από ελληνικής πλευράς επιχειρούσε η 6^η Μεραρχία. Μονάδες της εγκαταστάθηκαν προσωρινά στο μύλο Προβίστας κοντά στον κήπο της Μονής στο Αγιασμάτι. Στη διάρκεια των επιχειρήσεων ανατινάσσεται από ελληνικής πλευράς και η λεμβόξενκτη γέφυρα του Γενίκοι (όχι μπροστά στο Γενίκοι αλλά νοτιοδυτικά του (βλ. εικ. 2). Κ. Ν. Ζωρογιαννίδη, *Ημερολόγιον πορειών και πολεμικών επιχειρήσεων 1912-13*, Ι.Μ.Χ.Α 154, Θεσ/νίκη 1975, σσ. 79-87.

127. Στην περιοχή δρούσε η 15^η μεραρχία (Σαμίων και Μυτιληναίων και άλλων) με έδρα το Αηδονοχώρι. Εφημερίδα *Εμπρός Αθηνών* (14/27-5-1916).

128. Το λιμάνι του Τσάγεζι αποτέλεσε την αφετηρία της ζώνης ναυτικού αποκλεισμού μέχρι τις εκβολές του Νέστου που επιβλήθηκε στις 6/19-9-1916 από το διοικητή των συμμαχικών δυνάμεων της Μεσογείου Γάλλο ναύαρχο Fournier. Εφ. *Εμπρός Αθηνών* 7/20-9-1916.

129. Περιγραφή των στρατιωτικών επιχειρήσεων γίνεται από το Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ., *Ο ελληνικός στρατός κατά τον πρώτον παγκόσμιον πόλεμον 1914-1918*, τ. 2, (ανατύπωση 1970),

επίσης τα κτήματα των μετοχίων στο Γενίκιοϊ και στην Προβίστα. Ακριβής καταγραφή τους υποβλήθηκε από τη Μονή στον Γεννάδιο Θεουπόλεως, τοποτηρητή μητροπολίτη Δράμας, που ανέλαβε το έργο της απογραφής των ζημιών των μονών στην Ανατολική Μακεδονία και στη Θράκη¹³⁰. Νεότερη μαρτυρία κάνει λόγο για ομηρία των μετοχιάριων μοναχών του Γενίκιοϊ από τους Βούλγαρους και το θάνατό τους, στη Βουλγαρία¹³¹. Στη συνέχεια

Αθήνα 1958. Ενδεικτικά τεκμήρια από τη δράση του πυροβολικού στις εκβολές του Στρυμόνα αποτελούν αναμετάδοση βουλγαρικού ανακοινωθέντος στην εφ. *Εμπρός Αθηνών* (αρ. φύλλου 7716, 7/20-4-1918) και φωτογραφία ταγμένης ελληνικής πυροβολαρχίας (*Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Zeitz*. Παρουσίαση Ι. Τόπης, εκδ. Κέδρος, [Αθήνα] 2000, σ. 168). Χαρακτηριστική είναι η εκπόνηση νέου ρυμοτομικού σχεδίου για το χωριό Άνω Λακκοβίγια. Βλ. ΑΙ. Yerolympos, *Urban Transformations in the Balkans (1820-1920). Aspects of Balkan Town Planning and the Remaking of Thessaloniki*, Θεσ/νίκη 1996, σσ. 29-30. Καταστροφές στο γειτονικό Κουτλουμουσιανό μετόχι στο χωριό Κούτσιος (Ευκαρπία) Παΐσιου Κουτλουμουσιανού, ό.π., σσ. 137-8).

130. Στον κατάλογο των ζημιών του μετοχίου της Προβίστας εγγράφονται μέσα στο χωριό: μία οικία τεσσάρων δωματίων με κατώι και σταύλο κάτω από τα δωμάτια, και στον κήπο: ένα παρεκκλήσι της Αγίας Παρασκευής, μία οικία, μία δεξαμενή με υδραγωγείο, εκατό δένδρα οικοδομήσιμης ξυλείας, διακόσια καρποφόρα δένδρα, μία αχυρώνα τεσσάρων δοκών. Επίσης απώλεια εισοδημάτων τριών ετών από τα χωράφια του. Στον κατάλογο του Γενίκιοϊ: μία οικία δύο δωματίων με κατώγι και σταύλο, αρχαίος πύργος (ο γνωστός ως Πύργος Μαρμαρίου) που χρησίμευε ως διδακτήριο αρρένων και θηλέων του χωριού και ως κατοικία ιερέα και δασκάλου, μια αχυρώνα και απώλεια εισοδημάτων τριών ετών. ΑΙΜΠ, φάκ. «Τίτλοι (ταπία, συμβόλαια, έγγραφα κ.λπ.) ... εις Αμφίπολιν και κτημάτων Προβίστης, εις Σέρρας», αρ. 114. Δεν συμπεριλαμβάνεται ο μικρός σχετικά ναός του μετοχίου που φαίνεται πως δεν είχε υποστεί ζημιές. Αφιερωμένος στους ισαποστόλους Πέτρο και Παύλο σωζόταν, σύμφωνα με μαρτυρίες των κατοίκων, ως τον πόλεμο του 1940. Ως δείγμα της ιστορικής, αλλά κυρίως της πνευματικής σύνδεσης του χωριού με τη Μονή Παντοκράτορος μπορεί να θεωρηθεί το γεγονός ότι και η εκκλησία της Αμφίπολης που χτίστηκε μεταγενέστερα (το 1963) σε άλλη θέση, ανατολικά του χωριού, τιμάται επίσης στο όνομα του Αγίου Παύλου (κατεδαφίσθηκε στις 10 Οκτ. 2003, λόγω στατικών προβλημάτων και αντί αυτής κτιζεται νέα). Την εκκλησία είχε δει το 1779 ο Cousinery, ό.π., σ. 124, ως πολύ απλά διακοσμημένη. Μάλιστα ήταν, σύμφωνα με τη διήγησή του, κτισμένη σε θέση παλιότερης που καταστράφηκε. Όταν αργότερα (9/22-12-1927) η Μονή συμπράττει ιδιωτικό συμφωνητικό με κάποιον Ιωάννη Γεράκη από την Ιερισσό του νοικιάζει για μια τριετία τα ακόλουθα κτήρια: α. το κεντρικό οίκημα του οικονόμου, β. ένα σταύλο, γ. μία αχυρώνα, δ. ένα φούρνο, ε. ένα χάνι και στ. άγνωστο αριθμό αποθηκών. ΑΙΜΠ, φάκ. «Τίτλοι ...», ό.π., αρ. 91.

131. ΑΙΜΠ, Αίτησις συμβιβασμού δικηγόρου Ευστ. Παγουρόπουλου, σ. 5, όπως σημ. κειμ. 124. Στους καταλόγους των ομηρών των Σερρών που απόκεινται στο Ιστορικό Αρχείο του ΥΠΕΞ, αντίγραφα των οποίων παραχωρήθηκαν στα ΓΑΚ Σερρών, δεν αναφέρονται παρά μόνο οι μοναχοί της Ι. Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι μερικές Κοινότητες, όπως της Παλαιοκώμης, αρμόδιας σ' αυτή την περίπτωση και για τους ομηρούς μοναχούς, δεν υπέβαλαν σχετικές καταστάσεις. Η πληροφορία για την ομηρία των Παντοκρατορινών μοναχών φαίνεται βάσιμη, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι οι τρεις μοναχοί του γειτονικού μετοχίου του Ορφανίου της Μονής Διονυσίου σύρθηκαν στην ομηρία, βλ. Γαβριήλ Διονυσιάτη, ό.π., σ. 94 και Αθ. Καραθανάση, ό.π., σ. 108. Μαρ-

η Μονή υποχρεώθηκε σε δαπάνες για τις συστηματικές επισκευές στις εγκαταστάσεις των δύο μετοχίων ταυτόχρονα με την εκτροφή ικανού αριθμού ζώων στα βοσκοτόπια τους και την καλλιέργεια καπνού με το μισιακάρικο σύστημα. Μεγάλης κλίμακας ανακατασκευή των κτιριακών εγκαταστάσεων σημειώθηκε στο μετόχι του Γενίκιοϊ από τις 23 Αυγούστου ως τις 10 Νοεμβρίου του 1920¹³², με αποτέλεσμα την ανάδειξή του σε κέντρο της οικονομικής δραστηριότητας του χωριού. Η Μικρασιατική καταστροφή και η ανταλλαγή πληθυσμών που ακολούθησε έφερε πολλούς πρόσφυγες στην Προβίστα¹³³ και στο Γενίκιοϊ. Στις 8/21-4-1924 η επαναστατική κυβέρνηση Πλαστήρα-Γονατά προχώρησε σε υποχρεωτική δεκαετή μίσθωση όλων των μετοχίων των μονών¹³⁴. Με την ψήφιση του νόμου 5377/1932 η κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου προχώρησε στην αναγκαστική απαλλοτριώση των μετοχίων και στην έκδοση υπέρ των Μονών ονομαστικών ομολογιών για κάθε κτήμα τους που θα απέφεραν διηνεκές εισόδημα¹³⁵. Σε υλοποίηση του νόμου συγκροτήθηκαν ανά νομό μικτές επιτροπές¹³⁶. Έτσι η Επιτροπή Απαλλοτρι-

τυρία για ομήρους από την Προβίστα στο: R. Marie Yager, *Refugee settlement and village in the district of Serres, Greece, 1912-1940*, διδακτ. διατρ. University of California, Berkeley, 1979, σ. 307.

132. Αναλυτικό κατάλογο εξόδων υποβάλλουν στη Μονή οι μετοχιάρηδες μοναχοί Σάββας και Αλέξιος στις 23/ Νοεμβρίου 1920. ΑΙΜΠ, φάκ. επιστολών νομής, αρ. εγγρ. 11.

133. Σε επιστολή του μοναχού Ματθαίου από το Γενίκιοϊ (ΑΙΜΠ, όπως σημ. κειμ. 101): «μόνον εις Περβίστα ήρθαν έως 110 οικογένειες και είχαν κατασκηνώσει εις τὸ ἰδικὸ μας μέρος τοῦ κήπου τὰ χωράφια στὴν βρῦσιν κοντὰ ἀλλὰ οἱ κάτοικοι τοὺς παραχώρησαν ἄλλο μέρος παραπάνου καὶ θὰ ἔρθουν καὶ ἄλλοι πρόσφυγες ἕως 150...». Για την εγκατάσταση προσφύγων στην Παλαιοκώμη, βλ. R. Marie Yager, *ό.π.*, σ. 309.

134. Το ετήσιο μίσθωμα υπολογιζόταν με βάση το μέσο όρο της στρεμματικής απόδοσης των χωραφιών της τελευταίας δεκαετίας πριν το 1925. Το μισθωτήριο συμβόλαιο καταρτίστηκε από το συμβολαιογράφο Αθηνών Ιωάννη Γ. Οικονομόπουλο (αρ. συμβ. 81.016/16/29-4-1924). Φωτοτυπία του συμβολαίου παρέμβλητη στο Παίσιον Κουτλουμουσιανού, *ό.π.*, μετά τη σ. 168. Για το ζήτημα των απαλλοτριώσεων των μετοχίων του Αγίου Όρους, ενδεικτικά, βλ. Ι. Γ. Ηλιάκη, *Η ιστορία και οι περιπέτειες των αγροκτημάτων (μετοχίων) του Αγίου Όρους*, Αθήνα 1937. Ι. Π. Μαμαλάκη, *Το Άγιον Όρος (Άθως) δια μέσου των αιώνων*, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 33, Θεσ/νίκη 1971, σσ. 528-529. Επίσης: I. Doens-X. Παπαστάθη «Νομική βιβλιογραφία Αγίου Όρους 1912-1969» *Μακεδονικά* 10 (1970) 191-242.

135. Η υποχρέωση του Δημοσίου στην καταβολή πάγιας ετήσιας αποζημίωσης επιβεβαιώθηκε μεταπολεμικά με την ψήφιση των νομοθετικών διαταγμάτων 491/31-7-1945, (ΦΕΚ 199Α'), «Περί παροχής ενισχύσεως υπό του Δημοσίου εις Αγιορειτικές Μονές» και 324/19-4-1947 (ΦΕΚ 82Α'), «Περί αναπροσαρμογής ενίων περιοδικών υποχρεώσεων του Δημοσίου». Για το ζήτημα της καταβολής διηνεκούς πάγιας προσόδου των Μονών, έναντι των εκτάσεων που απαλλοτριώθηκαν: Κ. Δ. Κεραμέα, «Απαλλοτριώση αγιορειτικών κτημάτων και τύχη του χρηματικού ανταλλάγματος» *Νομικό Βήμα* 27/1 (Αθήνα, Ιανουάριος 1979) 1-8.

136. Σύμφωνα με τα άρθρο 3 του ως άνω νόμου οι εκτιμητικές επιτροπές θωρακιζόταν με την ιδιότητα και το κύρος να εκδίδουν διαιτητική απόφαση υποχρεωτική για το Δημόσιο και για τις Μονές, μετά όμως από την έγκριση του προέδρου Εφετών (της Θεσσαλονί-

ώσεων Σερρών με την απόφαση 4 της 22ας Ιουνίου του 1933 απαλλοτρίωσε το μετόχι της Προβίστας που καταμετρήθηκε τότε σε 55 βασιλικά στρέμματα¹³⁷. Με την απόφαση 5 της ίδιας ημέρας εξαιρέσε της απαλλοτρίωσης 1000 δεκαδικά στρέμματα χέρσας γης της Μονής, σε διάφορες θέσεις στο αγρόκτημα Αμφίπολης, κυρίως προς την εκκλησία της Αγίας Φωτίδας, επειδή έκρινε ότι οι πρόσφυγες του χωριού ήδη είχαν αποκατασταθεί. Η εξαίρεση αυτή επαναβεβαιώθηκε και κατά την οριστική διανομή του κτήματος της Αμφίπολης στους ακτήμονες, πρόσφυγες και γηγενείς, στις 18 Μαΐου του 1935. Με την απόφαση 116/1-7-1936 του Προέδρου Εφετών Θεσσαλονίκης που βασίστηκε στην από 9 Ιουνίου 1936 απόφαση της Εκτιμητικής Επιτροπής Απαλλοτριώσεων Σερρών, απαλλοτριώθηκαν 3.500 στρέμματα στην κτηματική περιοχή του Γενίκιοι¹³⁸. Η Μονή και μετά την αναγκαστική απαλλοτρίωση εξακολούθησε να νοικιάζει κτήματα στην Αμφίπολη ως την έναρξη του πολέμου του 1940. Συνολικά με νεότερες δικαστικές αποφάσεις¹³⁹ και πράξη συμβιβασμού του 1967 της αναγνωρίστηκαν 3.500 δεκαδικά στρέμματα, ως απαλλοτριωθέντα κτήματά της στην Αμφίπολη¹⁴⁰.

κης) από τη διακριτική ευχέρεια του οποίου εξαρτιόνταν οι αποφάσεις τους.

137. Αρχείο Γραφείου Εποικισμού Σερρών, φάκ. Παλαιοκόμη. Ένα νέο ή βασιλικό στρέμμα ισοδυναμεί με 1000 τ. μ. Ένα οθωμανικό ή παλαιό στρέμμα υπολογίζεται γενικά σε 1.270 τετραγωνικά μέτρα. Ως βάση υπολογισμού του εν λόγω στρέμματος θεωρείται ο τουρκικός πήχυς ή βήμα (*arşin*) που ποικίλλει από 67 ως 75 εκατοστά. Διαφοροποιήσεις στον τρόπο υπολογισμού του παρατηρούνται ακόμη και σε γειτονικά χωριά. Έτσι στις αρχές του 20^{ου} αι., στο Σουμπάσκιοι (Νέο Σούλι) 1 οθωμανικό στρέμμα, ή μπέικο στο τοπικό ιδίωμα, ισοδυναμεί με 40 X 40 βήματα ή με 1.200 τετραγωνικά μέτρα, ενώ στη γειτονική Δοβίστα (Εμμανουήλ Παπά) με 1250 τ. μ. Συχνά επίσης, στην περιοχή Σερρών, παλαιό στρέμμα θεωρείται το λεγόμενο μακεδονικό στρέμμα που ισοδυναμεί με 2.500 τετραγωνικά μέτρα.

138. Η συνολική προς απαλλοτρίωση έκταση του μετοχίου του Μαρμαρίου, εκτός της μετοχιακής έκτασης της Προβίστας, καταμετρήθηκε, διαιρεμένη σε τρία τμήματα (Γενίκοι: 4764 στρέμματα, βοσκή Τσακαλάδες: 4370 στρ., Αληπασαλάδες: 6628 στρ.), ενώ υπολογίσθηκαν και 1097 στρ. «αποκαλυφθεισών γαιών», λόγω της αποξήρανσης των ελών, σε 16.859 δεκαδικά στρέμματα.

139. Το 1938, στο πλαίσιο αγωγής της Μονής κατά του ελληνικού Δημοσίου αποτυπώθηκαν σε χάρτη τα όρια των κτημάτων της Μονής στην περιοχή (βλ. εικ. 4).

140. Το συνεργείο καταμέτρησης είχε καταγράψει όχι όμως με ακρίβεια 4.764 στρέμματα του 1937. Ο μοναχός Ιάκωβος, αντιπρόσωπος της Μονής κατά τις απαλλοτριώσεις, αναφέρει σε επιστολή (ΑΙΜΠ, 8-21/2/1937, φάκ. επιστολών νομής, αρ. εγγρ. 91) συνολικά 5.700 δεκαδικά στρ. (1.342,5 καλλιεργήσιμα, συννοικισμός προσφύγων: 103 στρ., ρέματα: 273 στρ., εγκαταστάσεις εταιρίας Monks-Ulen: 38 στρ. [συνεργείο της εταιρείας είχε εγκατασταθεί στον κήπο της Μονής στο Γενίκοι, ΑΙΜΠ, Δακτυλ. αντίγραφο από το πρωτόκολλο αλληλογραφίας της Μονής, αρ. 60/19-10-1933], βοσκές: 3.943,5 στρ.).

ABSTRACT

IOANNIS TSAROUCHAS - NIKOLAOS M. BONOVAS

YENIKOY, AYASMAT, AND PROVISTA: DEPENDENCIES OF THE ATHONITE MONASTERY OF THE PANTOKRATOR IN THE SERRES AREA

From the time of its foundation, Pantokrator Monastery on Mount Athos had a dependency on the lower reaches of the Strymonas, which was known from the published unbound Byzantine documents in the Archives de l'Athos as the Marmariou dependency. It was the gift of the Kontostephanos brothers, who founded the monastery, primikerios Alexios and stratopedarches John. During the Ottoman period the dependency shrank in size, as the local notables (aya'ns) encroached upon it and yuruks settled inside its boundaries. During the 18th century it crops up as monastery dependency Agiasmat while during the 19th century it dwindles round Genikioi and Provista.

The aim of this paper is to help clarify the topographical features (there is considerable confusion in the literature to date) both of the dependencies and of the wider area and to trace the history of the dependencies. It is based primarily on the rich Postbyzantine archival material stored in the monastery: epitomes of unbound Postbyzantine manuscripts, firmans issued by sultans to safeguard the monastery's rights in the area, and archival codices of the 18th-20th centuries. The archival material was studied and photographed during visits to the monastery. The paper is also based on material in the Serres archive in the Public Record Office and in other government departments in the prefecture: contracts, deeds of lease, documents relating to boundary disputes, maps, and records of properties.

Also on the oral evidence of inhabitants of Nea Kerdyllia, Amfipoli, Mesolakkia, and Palaiokomi. The investigation carried out from June 2003 until recently included local excursions to identify minor place-names. Quite a number of minor place-names of Byzantine origin were thus precisely located.

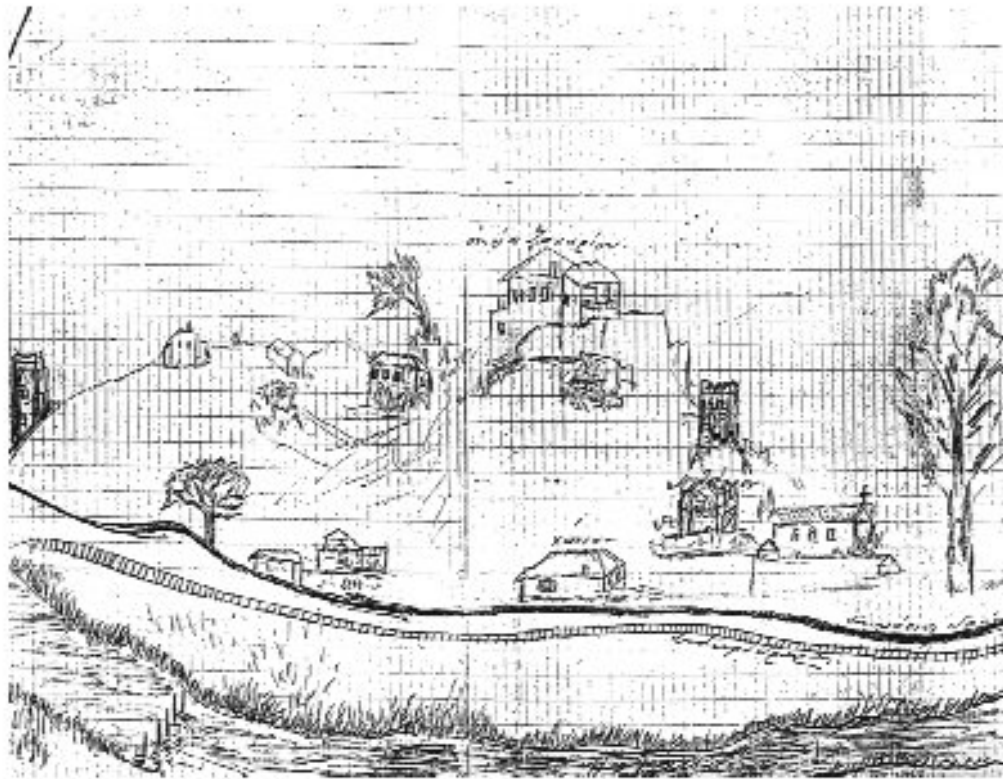
Εικ. 1. Οι λίμνες Χάνδακα και Μαρμαρίου
 Λεπτομέρεια χάρτη του Pierre Belon (1554).

Εικ. 2. Η περιοχή του Γενίτσιοι με το Νησίον του Ζαστρίου (Pontoon Island), όπου απολήγει η σιδηροδρομική γραμμή (Λεπτομέρεια χάρτη της Στρατιάς της Ανατολής, No 419, Neohori, 24-3-18, κλίμ. 1: 20.000).

Εικ. 3. Οροθέσια του παντοκρατορικού μετοχίου σε υπόστρωμα χάρτη της ΓΥΣ (1928, φύλλο Ροδόλφος, κλίμ. 1: 100.000).

Εικ. 5. Αποψη του ανακαινισμένου μετοχίου Γενίκιοϊ από τα δυτικά. Σε πρώτο επίπεδο ο Στριμόνας και η σιδηροδρομική γραμμή των Αγγλογάλλων. Στο αριστερό άκρο ο πέγγος του Μαρμαρίου. Σκαρίφημα με το χέρι του μοναχού Χρυσοστάσιου.
(Αρχείο της Μονής, 4/5/1922).

ΧΟΡΗΓΟΙ:

ISBN: 978-960-86390-8-9